

PRIKAZI GRAĐEVINA NA RIMSKOM CARSKOM NOVCU OD AUGUSTA DO KOMODA

Rad kronološki obrađuje rimski carski novac s prikazom građevina od Augusta do Komoda. Prvi prikazi građevina na rimskom novcu javljaju se još u doba Republike, a neke je od njih i Trajan prekovao, no ovaj se rad osvrće na prikaze građevina na rimskom carskom novcu od julijevsko-klaudijevske dinastije do kraja antoninske dinastije. U radu je dan kratak povijesno-arheološki pregled svake građevine koja je kao reversni tip determinirana na pojedinom novcu svakoga cara, a zatim je, uz fotografiju novca, učinjena numizmatička analiza reversa svake varijante carskog novca s prikazom opisane građevine. Navedene su vrste novca, vremena kovanja, kovnice i redni broj u RIC-u (Mattingly H., Sydenham E. A., Roman Imperial Coinage, vol. I-III, London, 1972.). Zaključuje se da su u razdoblju od julijevsko-klaudijevske dinastije do kraja antoninske dinastije svi carevi, osim Ota, kovali novac s prikazom građevina. Najviše prikaza različitih građevina nalazi se na novcima Augusta, Domicijana, Trajana, Hadrijana i Antonina Pija, a na novcu nekih careva, poput Kaligule, Galbe, Vitelija, Tita i Lucija Vera, nalazi se tek po jedan prikaz građevina. Uglavnom se prikazuju građevine iz samog grada Rima, a građevine iz rimskih provincija češće su prikazivane na rimskom provincijalnom i kolonijalnom novcu koji u ovom radu nije obrađivan.

Najčešće su prikazani razni hramovi, svetišta i bazilike. Najviše se pojavljuju hram Jupitera Kapitolijskoga (Iuppiter Optimus Maximus), hram Veste na Forumu i hram Augusta i Rome, vjerojatno u Pergamu. Također su prikazane i mnogobrojne druge građevine: Kurija Julija, Castra Praetoria, Macellum Magnum, Kolosej, tj. Amfiteatar Flavijevaca, palača Flavijevaca, Circus Maximus, govornica, tj. Rostra, a prikazan je i Trajanov Forum, mnogobrojni slavoluci, nekoliko mostova, luka Ostija te gradska vrata Auguste Emerite u Luzitaniji. Većina je prikaza determinirana, no neki od prikazanih hramova i slavoluka ne mogu se identificirati pa se do danas ne zna gdje su se točno nalazili, tko ih je i kada izgradio te kome su bili posvećeni. Iz raznovrsnosti i mnogobrojnosti prikaza različitih građevina na rimskom carskom novcu od Augusta do Komoda vidljivo je da su najbolja i najvažnija rimska graditeljska ostvarenja prikazana na novcu. Zahvaljujući zadivljujućoj preciznosti prikaza tih građevina, može se rekonstruirati kako su zaista izgledali oni objekti koji se do danas nisu očuvali.

Uvod

Povijest rimskog novčarstva započinje relativno kasno, pri kraju 4. st. pr. Kr., s nepravilnim brončanim komadima ili lijevanim šipkama nazvanim **aes rude**.¹ Nakon njih javljaju se pravokutne lijevane ploče, najčešće s likom goveda, ali i s prikazima koplja, kaduceja, trozupca itd. Nazivale su se **aes signatum**. Prvi novac u pravom smislu te riječi bio je **aes grave**, datiran nešto nakon 300. g. pr. Kr., a bili su to komadi od lijevane bronce. Osnovna jedinica bila je **as**, a njegovi manji dijelovi **semis**, **triens**, **quadrans**, **sextans** i **uncia**. Ti su novci na aversu imali prikaze božanstava: Jana, Jupitera, Miner-ve, Herkula i Belone, na reversu kljun lađe, a oznake su vrijednosti bile na obje strane

¹ Antička numizmatika, str. 84.–95.

novca. Veće jedinice bile su **dupondius**, **tripondius**, **quadrussis**, sve do **decussis**, ali većina njih nikad nije bila lijevana te su služile samo kao jedinice pri obračunavanju. Od 217. g. pr. Kr. sav je novac bio kovan, a iznad kljuna lađe pisalo je ime *ROMA*. Kovanje brončanog novca bilo je ukinuto pod Sulom i ponovno je obnovljeno tek 15. g. pr. Kr. U razdoblju od Augusta do Komoda u optjecaju su bili **as**, **semis** i **quadrans**, a pojavila se i nova legura metala – orihalk (mjed), od kojeg su kovani **dupondius** i **sestertius**.

Prvi rimski srebrni novac bila je **drahma** s natpisom *ROMANO* ili *ROMA*, a prikazivao je glavu golobradoga Herkula na aversu i vučicu koja doji Romula i Rema na reversu. Godine 268. pr. Kr. osnovana je kovnica u hramu Junone Monete (*Iuno Moneta*) na Kapitoliju i ta se godina obično uzima kao početak kovanja srebrnog novca u vrijednosti 10 asa, označenog znakom X, a nazvanog **denarius**. Njegovi sitni dijelovi jesu **quinarius** i **sestertius**. Prikazi su bili glava Rome i Dioskuri. Istodobno je u Italiji bio u optjecaju i **quadrigatus** s Janovom glavom i kvadrigom, a između 1. i 2. Panskog rata i **victoriatus** s likom Viktorije. U razdoblju od Augusta do Komoda i dalje je osnovna srebrna valuta bio denar, kao i polovica njegove vrijednosti – kvinar, a sestercij počinje biti kovan od mjedi. U azijskim kovnicama kuje se i tetradrahma ili „cistofor“, veliki srebrni novac vrijednosti tri denara.

Prvi zlatni novac kovan je u doba ratova protiv Hanibala, 217. – 212. g. pr. Kr. Kovan je u dvije serije. Prva serija, čisto rimska, s glavom bradatog Marsa i rimskog orla, imala je vrijednosti LX, XXXX i XX, dakle 60, 40 i 20 sestercija, a to je 3, 2 i 1 skrupul. Druga je serija bila kovana izvan Rima i obuhvaćala je novac od 6 i 3 skrupula, s likom Jana i žrtvenim prizorom. Rimski zlatni **aureus** pojavio se vrlo kasno, tek u doba Sule, 87. g. pr. Kr. Aureus (aurej) i polovica njegove vrijednosti – zlatni kvinar u optjecaju su i u razdoblju od Augusta do Komoda.

Novac Rimske Republike kovan je pod vlašću, kontrolom i odgovornošću kolegija, utemeljenog 289. g. pr. Kr. i nazvanog **tresviri aere, argendo, auro, flando feriundo**. U 1. st. pr. Kr. Senat je imao vlast nad kovanjem novca, stavljajući na novac svoj znak **SC** ili **EX SC**. August je oduzeo tu ovlast Senatu, ostavivši mu samo kontrolu nad kovanjem brončanog novca, a kovanje zlatnog i srebrnog novca bilo je pod vlašću cara. Taj je zlatni i srebrni novac na aversu nosio carski lik, što je zakonom bilo dopušteno tek od 44. g. pr. Kr.

Reversni su tipovi mnogobrojni. Najčešće se prikazuju božanstva, ali česti su i prikazi vojnih osvajanja i pobjeda, rimskih legija, vladara i carskih obitelji, rimskih legendi i mitova, životinja, nebeskih tijela, spomenika i natpisa. Također se pojavljuju i propagandni tipovi reversa, geografski, komemorativni, simbolički, nautički i drugi tipovi. Među brojnim reversnim tipovima posebno se ističu prikazi građevina koji veličaju graditeljska dostignuća Rimljana.

Prvi prikazi građevina na rimskom novcu javljaju se još u doba Republike, a neke je od njih i Trajan prekovao, no u ovom se radu prikazuju građevine na rimskom carskom novcu od julijevsko-klaudijevske dinastije do kraja antoninske dinastije, od Augusta do Komoda.

AUGUST (27. g. pr. Kr. – 14. g.)

Hram Marsa Ultora

Hram Marsa Ultora najvažniji je spomenik na Augustovu Forumu. Danas su vidljivi ostatci stupova korintuskoga stila koji zajedno s arhitravom dosežu 20 metara visine. Hram je bio oktostil, sa osam stupova u fronti, a po konstrukciji peripter koji je na stražnjoj strani završavao apsidom.²

Na bojištu u Filipima, 42. g. pr. Kr., August se zavjetovao da će podići hram Marsu Osvetniku, što je i učinio, ali tek 2. g. pr. Kr. Do tada se Mars Ultor štovao u malom kružnom svetištu na Kapitoliju, podignutom 20. g. pr. Kr., a u kojem su se čuvale ratne oznake koje su Parti oduzeli Krasu 53. g. pr. Kr., Luciju Decidiju Saksu (*L. Decidius Saxus*) 40. g. pr. Kr. i Opiju Stacijanu (*Oppius Statianus*) 36. g. pr. Kr., ali su ih 20. g. pr. Kr. vratili Rimljanima. Stoga je na novcu koji je datiran prije 2. g. pr. Kr. prikazan hram na Kapitoliju, a ne hram s Augustova foruma.³

Hram Marsa Ultora na Augustovu je novcu prikazan u dvije varijante; kao tetrastil ili kao heksastil. Također ima legendu u četiri varijante: MAR.VLT., MART.VLT., MART.VLTO. ili MARTIS.VLTORIS. To je zlatni i srebrni novac: aurej, denar i tetradrahma ili „cistofor“.

1. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 19./18. g. pr. Kr., kovnica: Efez?, RIC 16.

Revers: Legenda MART – VLTO lijevo i desno od kružnoga hrama sa četiri stupa (tetrastil), sa šiljatim krovom i temeljem od pet stuba. U unutrašnjosti hrama ratne su oznake kohorti (slika 1.).

Slika 1.

2. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia (Cordoba, Španjolska), RIC 282.

Revers: Legenda MAR – VLT lijevo i desno od tetrastilnoga kružnoga hrama s kupolastim krovom i bazom od tri stuba. U unutrašnjosti je hrama statua Marsa. Mars je prikazan nag do ogrtača, na glavi ima kacigu, desnom rukom drži rimskog orla, a preko lijevog ramena nosi trofej (slika 2.).

² Roman Empire, str. 273.

³ RIC, vol. 1, str. 46.

Slika 2.

Isti prikaz s istom legendom javlja se i na aureju također kovanom u Koloniji Patriciji 20./16. g. pr. Kr. (RIC 282).

Pojavljuju se i varijante toga prikaza s duljim legendama: MART.VLT. na denaru kovanom u Koloniji Patriciji 20./16. g. pr. Kr. (RIC 283), MARTIS.VLTORIS. na denaru kovanom u Koloniji Patriciji 20./16. g. pr. Kr. (RIC 284) te na aureju (RIC 241) i denaru (RIC 254) kovanim u Cezaraugusti (*Caesaraugusta*) (Saragoza, Španjolska) 20./16. g. pr. Kr.

Posebna varijanta ima prikaz Marsa unutar heksastilnog hrama, legendu MART.VLT. na aureju (RIC 285) i denaru (RIC 286) kovanim u Koloniji Patriciji 20./16. g. pr. Kr.

3. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 287.

Revers: Legenda MAR – VLT lijevo i desno od heksastilnoga kružnog hrama s presvođenim krovom i akroterijem. Hram je na bazi od tri stube. U unutrašnjosti hrama rimski je orao između dvije ratne oznake (slika 3.).

Slika 3.

4. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 292.

Revers: Legenda S.P.Q.R. nalazi se ispod tetrastilnoga kružnog hrama s bazom od tri stube. U unutrašnjosti hrama nalazi se mala kvadriga u kojoj je rimski orao (slika 4.).

Slika 4.

Hram Jupitera Tonanta (*Iuppiter Tonans*)

Hram Jupitera Tonanta (*Iuppiter Tonans*) posvetio je August 22. g. pr. Kr. u znak zahvalnosti što se spasio od grmljavine tijekom svoga pohoda na Kantabriju.⁴ Hram je

⁴ RIC, vol. 1, str. 85., f. 1.

80. g. bio uništen u požaru i nakon toga obnovljen. Pretpostavlja se da je bio smješten blizu Kapitolija te da ostatci kapitela i stupova koji leže na sjeveroistočnoj strani trijema (*Porticus Deorum Consentium*) potječu od toga hrama.⁵

5. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 277.

Revers: Legenda IOV – TON lijevo i desno od heksastilnoga hrama na tri stube. U središtu hrama nalazi se statua nagog Jupitera koji u desnici drži munju, a u ljevici skeptar (slika 5.).

Slika 5.

Isti prikaz s istom legendom nalazi se i na aurejima kovanim u Cezaraugusti (RIC 240) i Koloniji Patriciji (RIC 276) 20./16. g. pr. Kr.

Postoje i varijante toga prikaza s duljim legendama; IOVIS – TONANT na aureju i denaru (RIC 278) i IOVIS – TONANTIS na aureju (RIC 279). Ti su novci također kovani u Koloniji Patriciji 20./16. g. pr. Kr.

Hram Jupitera Olimpijskoga

Hram Jupitera Olimpijskoga koji se pojavljuje na idućem denaru ne može se sa sigurnošću locirati. Vjerojatno se nalazio u Rimu.⁶

6. DENAR, Ag, 19./15. g. pr. Kr., kovan: Mala Azija, RIC 56.

Revers: Legenda IOVI – OLYM lijevo i desno od heksastilnoga hrama na podiju od tri stube. U polju zabata okrugli štit. Na krovu palmete (slika 6.).

Slika 6.

Hram Rome i Augusta

Hram Rome i Augusta prikazan na novcu uz legendu COM – ASIAE vjerojatno je bio podignut u Pergamu kao religijskom središtu *Communis Asiae*.⁷

7. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 19./18. g. pr. Kr., kovan: Pergam?, RIC 15.

⁵ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 52.

⁶ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 81.

⁷ RIC, vol. 1., str. 61., f. 3.

Revers: Legenda COM – ASIAE lijevo i desno od heksastilnoga hrama na bazi od pet stuba. Na arhitravu natpis ROM.ET.AVGVST. (slika 7.).

Slika 7.

Hram s trofejem

Hram s trofejem prikazan na idućem aureju vjerojatno je podignut u sjećanje na pomorsku bitku, možda bitku kod Nauloha (*Naulochos*) 36. g. pr. Kr.⁸

8. AUREJ, Au, 30./27. g. pr. Kr., kovan: Mala Azija, RIC 5.

Revers: Natpis IMP.CAESAR. na arhitravu tetrastilnoga hrama s bazom od tri stube. U unutrašnjosti hrama trofej je s prekrštenim sidrom i veslom na pramcu broda (slika 8.).

Slika 8.

Kurija Julija

Kurija Julija nalazila se na Forumu (*Forum Romanum*). U njoj su se održavale sjednice Senata. Prema tradiciji, Kuriju je podigao rimski kralj Tul Hostilije te je prema njemu dobila ime *Curia Hostilia*. Bila je uvećana pod Sulom, a uništena u požaru 52. g. pr. Kr. Izgradnja nove Kurije, nazvane *Curia Iulia*, započela je u doba Cezara 44. g. pr. Kr., a posvetio ju je August 29. g. pr. Kr.⁹ Obnovljena je u doba Domicijana, 94. g. U požaru 283. g. bila je uništena, a u Dioklecijanovo doba ponovno je izgrađena prema starim nacrtima. Zahvaljujući izgradnji crkve Sv. Adrijana u 7. st. ostala je sačuvana te je nakon uklanjanja novogradnje od 1935. do 1938. vraćena u svoje prvotno stanje.¹⁰

9. DENAR, Ag, 27./20. g. pr. Kr., kovan: Mala Azija, RIC 35.

Revers: Natpis IMP.CAESAR. na arhitravu Kurije Julije. Građevina stoji na podiju, pred njom je kolonada sa četiri stupa, ima ulazna vrata i nad njima tri prozora. U polju zabata sjedi figura između životinja. Na vrhu zabata nalazi se Viktorija na Globusu s

⁸ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 81.

⁹ Rimska civilizacija, str. 253.

¹⁰ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 18.

vijencem i stilisom, između dvije figure s kopljima koje se nalaze na uglovima zabata (slika 9.).

Slika 9.

Slavoluci

Na Forumu Senat je dao podići dva slavoluka u Augustovu čast.

Prvi je slavoluk vezan uz vraćanje ratnih oznaka 20. g. pr. Kr. koje su izgubljene u ranijim bitkama protiv Parta. Taj je slavoluk imao tri luka i konzularne i trijumfalne faste te je u antičkim izvorima poznat kao „*IUXTA AEDEM DIVI IULII*”. Njegovi su temelji otkriveni 1888. g. južno od hrama Božanskoga Cezara.

Položaj drugog slavoluka prvi je put bio potvrđen od 1950. do 1953. g., kada su istočno od temelja prethodno spomenutog slavoluka pronađena dva bloka u tehnici *opus cementicium*, kakvi se nalaze i u slavoluku vezanom uz Parte i vraćanje ratnih oznaka. Taj drugi slavoluk imao je jedan luk i slavio je pobjedu nad Markom Antonijem i Kleopatrom kod Akcija 31. g. pr. Kr.¹¹

10. AUREJ, Au, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 311.

Revers: Legenda CIVIB.ET.SIGN.MILIT.A.PART.RECVP.

Slavoluk s tri luka, na njemu kvadriga s vozačem između dvije ženske statue; lijeva s oznakom kohorte, a desna s rimskim orlom i lukom (slika 10.).

Slika 10.

Isti prikaz s istom legendom pojavljuje se i na denaru (RIC 312), a javlja se i varijanta s duljom legendom CIVIB.ET.SIGN.MILIT.A.PART.RECVPER., također na denaru (RIC 313). Ti su denari kovani u Koloniji Patriciji 20./16. g. pr. Kr.

11. DENAR, Ag, 16. g. pr. Kr., kovnica: Rim, RIC 149.

Revers: Legenda L.VINICIUS (in ex.). Slavoluk s tri luka. Na atici srednjeg luka natpis S.P.Q.R. / IMP.CAE. Iznad toga August u kvadrigi. Na donjem dijelu luka, na svakoj strani po jedna statua; lijevo zaštitnik luka, desno strijelac (slika 11.).

¹¹ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 15.

Slika 11.

12. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 19./18. g. pr. Kr., kovnica: Efez, RIC 17.

Revers: Slavoluk s jednim lukom, na njemu natpis IMP.IX.TR.POT.V. U otvoru luka legenda S.P.R. / SIGNIS. / RECEP.TIS. Na slavloluuku kvadriga s vozačem. Na stupovima luka po jedan rimski orao (slika 12.).

Slika 12.

13. DENAR, Ag, 27./20. g. pr. Kr., kovan: Mala Azija, RIC 37.

Revers: Natpis IMP.CAESAR. na slavloluuku s jednim lukom na kojem je kvadriga s vozačem (August?) (slika 13.).

Slika 13.

August je poboljšavao ceste oko Rima i osobno je naredio izvođenje radova na mostu preko Tibera i na Flaminijevoj cesti (*Via Flaminia*), gdje je podizao statue i slavoluke u svoju čast. Jedan je slavoluk bio podignut u Rimu, a drugi u Ariminiju (*Ariminium*).¹²

14. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 317.

Revers: Legenda QVOD. / VIAE. / MVN. / SVNT. nalazi se između dva slavoluka. Na svakom slavloluuku nasuprotno stoje statua jahača i trofej. Sve je to postavljeno na vijadukt (slika 14.).

¹² RIC, vol. 1., str. 87., f. 1.

Slika 14.

15. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 318.

Revers: Legenda QVOD.VIAE.MVN.SVNT.

Na vijaduktu slavluk s dva luka na kojem je August u kvadrigrji, a ovjenčava ga Viktorija. Na zidovima luka nalaze se kljunovi brodova (slika 15.).

Slika 15.

16. AUREJ, Au, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 315.

Revers: Legenda QVOD.VIAE.MVN.SVNT.

Na vijaduktu slavluk s dva luka, na njemu August u bigi s upregnutim slonovima, a ovjenčava ga Viktorija (slika 16.).

Slika 16.

Postoji i varijanta toga prikaza bige sa slonovima na slavluku s jednim lukom, a sa svake je strane po jedan manji slavluk. Legenda je ostala ista (QVOD.VIAE.MVN.SVNT.). To je aurej kovan u Koloniji Patriciji 20./16. g. pr. Kr. (RIC 316).

Gradska vrata

Godine 25. pr. Kr. August je osnovao Emeritu Augustu, glavni grad provincije Luzitanije (danas Merida u Portugalu), a 23. g. pr. Kr. *P. Carisius* dovršio je njezinu

izgradnju.¹³ Taj je grad bio namijenjen veteranima V (Alaudae) i X (Gemina) legije.¹⁴ Na Augustovu novcu prikazana su gradska vrata Emerite Auguste.

17. DENAR, Ag, 25./22. g. pr. Kr., kovnica: Emerita Augusta, RIC 229.

Revers: Legenda P.CARISIVS.LEG.PRO.PR.

Gradska vrata, na njima natpis EMERITA (slika 17.).

Slika 17.

Javlja se i varijanta denara s identičnim prikazom i legendom, ali s natpisom na vratima IMERITA ili IIMIRITA. Također je kovan u Emeriti Augusti 25./22. g. pr. Kr. (RIC 231).

Isti se prikaz, gradska vrata s natpisom EMERITA, pojavljuje i na asu kovanom u Emeriti Augusti 25./22. g. pr. Kr., ali s legendom P.CARISIVS.LEG.AVGVSTI. (RIC 232).

TIBERIJE (14. – 37. g.)

Konkordijin hram

Prvi je Konkordijin hram podigao 366. g. pr. Kr. diktator *M. Furius Camillus* na sjeverozapadnoj strani Foruma Romanuma. Godine 121. pr. Kr. obnovio ga je *L. Opimius*. Još i danas stoje ostatci tog prvotnoga hrama ispred novoizgrađenog hrama Konkordije koji je 10. g. posvetio Tiberije kao *Aedes Concordiae Augustae*. Hram je imao pronaos širine 34 metra i celu 45 x 24 m. Danas su vidljivi ostatci temelja.¹⁵

18. SESTERCIJ, Ae, 34./36. g., kovnica: Rim, RIC 38.

Avers: Bez legende. Frontalni prikaz heksastilnoga hrama na podiju od pet stuba. U celi sjedi Konkordija na tronu, u desnici drži pateru, a u ljevici rog obilja. Na podiju, uz stube, dvije statue; desno Herkul s batinom, a lijevo Merkur s kaducejem u desnici i kesom s novcem u ljevici. Na krovu kapitolijsko trojstvo; Jupiter u sredini, Junona desno od njega, a Minerva lijevo. Desno od njih Cerera s rogom i skeptom, a lijevo Dijana s kopljem i tobovcem. Sasvim lijevo i desno po jedna Viktorija (slika 18.).

¹³ Roman Silver Coins, vol. I., str. 151.–152.

¹⁴ Dtv, Lexikon der Antike, Kunst, Band 1, str. 214.

¹⁵ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 20.

Slika 18.

Hram Veste u palači na Palatinu (*Domus Palatina*)

Dana 28. travnja 12. g. pr. Kr. August je posvetio hram Veste na Palatinu u svojoj palači.¹⁶

To je svetište prikazano na komemorativnim dupondijima kovanim pod Tiberijem za Božanskog Augusta (*Divus Augustus*).

19. DUPONDIJ, Ae, oko 22. g., kovnica: Rim, RIC 4 (pod *Divus Augustus*).

Revers: Legenda S – C.

Tetrastilni kružni hram s vratima cele, na podiju od tri stube. Na krovu statua s skeptom. Lijevo i desno od hrama na visokim bazama po jedna životinja (koza?), (slika 19.).

Slika 19.

KALIGULA (37. – 41. g.)

Hram Božanskog Augusta (*Divus Augustus*)

U doba Tiberija i Livije započela je izgradnja hrama za Božanskog Augusta na Forumu (*Forum Romanum*). Hram nije dovršen za Tiberijeva života te ga je posvetio tek Kaligula 37. g.¹⁷ Taj je hram, u antičkim izvorima poznat kao „*templum novum*“, uništen u požaru 69. g. Ponovno ga je izgradio Domicijan. Pod Antoninom Pijom hram

¹⁶ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 58.

¹⁷ RIC, vol. 1., str. 117.–118., f. 2.

je između 145. i 161. g. bio preuređen u oktostilni korintski hram, a prvotna je građevina bila heksastilni hram s jonskim stupovima.¹⁸

20. SESTERCIJ, Ae, 39./40. g., kovnica: Rim, RIC 36 (35 – 37).

Revers: Legenda DIVO – AVG i S – C lijevo i desno od heksastilnog hrama s jonskim stupovima i girlandama. U polju zabata figure. Na vrhu krova kvadriga, a lijevo i desno od nje po jedna Viktorija koja nad glavom drži vijenac. Sasvim lijevo Mars s kopljem i trofejem, a sasvim desno Eneja s Anhizom i Askanijem.

Osnovna je scena obredno žrtvovanje koje se odvija pred hramom. Kaligula s prekrivenim licem i paterom u desnici prinosi žrtvu na oltaru. Iza njega je žrtveni bik kojeg drži viktimarij sa žrtvenom sjekirom (lijevo od Kaligule). Desno od Kaligule viktimarij je s paterom u ljevici (slika 20.).

Slika 20.

KLAUDIJE (41. – 54. g.)

Slavoluci

Nakon osvajanja Britanije, Klaudije je 44. g. podigao slavoluk preko ulice zvane *Via Lata*.¹⁹ Slavoluk je ubrzo uništen, no pronađeni su njegovi fragmenti.²⁰ Na Klaudijevim novcima prikazan je taj slavoluk, ali i slavoluk podignut u čast pobjede nad Germanima.²¹ Oba su prikaza slična – slavoluk s jednim lukom.

21. DENAR, Ag, 46./52. g., kovnica: Rim, RIC 9 (10., 11., 12., 13. i 15.).

Revers: Natpis DE BRITANN na arhitravu slavoluka s jednim lukom. Na slavoluku statua jahača s kopljem između dva trofeja (slika 21.).

¹⁸ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 23.

¹⁹ RIC, vol. 1., str. 125., f. 1.

²⁰ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 74.

²¹ RIC, vol. 1., str. 125., f. 2.

Slika 21.

Isti se prikaz javlja i na aureju kovanom u Rimu 46./52. g. (RIC 8, 9, 10, 14).

22. DENAR, Ag, 46./52. g., kovnica: Rim, RIC 17.

Revers: Natpis DE GERMANIS na arhitravu slavloluka s jednim lukom. Na slavloluku statua jahača između dva trofeja (slika 22.).

Slika 22.

Isti se prikaz javlja i na aureju kovanom u Rimu 46./52. g. (RIC 18).

Pojavljuje se i varijanta toga prikaza s kraćim natpisom DE GERM i na aureju i na denaru kovanom u Rimu 46./52. g. (RIC 16).

Klaudije je kovao komemorativni novac za svoga oca Nerona Klaudija Druza, preminulog 9. godine. Na novcima je prikazan tzv. „*Arcus Drusi*“, slavloluk koji je na Apijevoj cesti (*Via Appia*) podigao Senat u čast njegovih uspjeha u borbama protiv Germana.²²

23. AUREJ, Au, 41./45. g., kovnica: Rim, RIC 75.

Revers: Natpis DE / GERM iznad arhitrava i na arhitravu slavloluka s jednim lukom. Na slavloluku statua jahača s kopljem između dva trofeja, a uz njih sa svake strane sjedi po jedan zarobljenik s rukama zavezanim na leđima (slika 23.).

Slika 23.

Isti se prikaz javlja i na denaru kovanom u Rimu 41./45. g. (RIC 75). Postoji i varijanta toga prikaza s duljim natpisom DE GERMANIS na aureju i denaru kovanom u Rimu 41./45. g. (RIC 76) te na didrahmi kovanju u Cezareji u Kapadokiji (RIC 58).

²² RIC, vol. 1., str. 129., f. 1.

24. SESTERCIJ, Ae, 42. g. (i kasnije), kovnica: Rim, RIC 62.

Revers: Legenda NERO.CLAVDIVS.DRVSVS.GERMAN.IMP. i S – C.

Slavoluk s jednim lukom, a na njemu statua jahača s kopljem između dva trofeja (slika 24.).

Slika 24.

Castra Praetoria

U Tiberijevo doba, od 21. do 23. g. izgrađena je izvan grada Rima vojarna za pretorijance. Zgrade su se nalazile u jednom pravokutniku 440 x 380 metara, okružene zidinama sa po jednim vratima na svakoj od četiri strane.²³

25. AUREJ, Au, 41./52. g., kovnica: Rim, RIC 22 (22 – 25).

Revers: Natpis IMPER.RECEPT. na donjem dijelu zidina s kruništem i dvojim ulaznim vratima. Gornji dio završava zabatom u kojem je polumjesec, a ispod njega, u građevini je rimski orao i pretorijanac s kopljem. Lijevo i desno zidine s kruništem i vratima (slika 25.).

Slika 25.

Isti se prikaz javlja i na denaru kovanom u Rimu 41./52. g. (RIC 22 – 25).

Hram Dijane u Efezu (Artemizij)

Taj hram, posvećen Artemidi, tj. rimskoj Dijani, jedno je od sedam antičkih svjetskih čuda. Artemidin hram u Efezu izgrađen je sredinom 6. st. pr. Kr. Herostrat ga je zapalio 356. g. pr. Kr., a nakon toga obnovili su ga graditelj Hirokrat i kipari Skopas i Praksitel. Hram je uništen 263. g. tijekom gotske pljačke. To je prvi hram jonskog stila u Maloj Aziji, po konstrukciji dipter sa 8 x 20 stupova (oktostil).²⁴

²³ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 76.

²⁴ Dtv, Lexikon der Antike, Kunst, Band 1, str. 216.

26. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 41./52. g., kovnica: Efez, RIC 53.

Revers: Legenda DIAN – EPHE podijeljena tetrastilnim hramom na podiju od četiri stube. U hramu je statua Dijane (slika 26.).

Slika 26.

Hram Rome i Augusta

(vidi pod AUGUST)

27. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 41./52. g., kovnica: Efez, RIC 52.

Revers: Legenda COM – ASI podijeljena distilnim hramom. Na arhitravu natpis ROM.ET.AVG. U hramu Klaudije kojeg kruni Fortuna (slika 27.).

Slika 27.

NERON (54. – 68. g.)

Hram Veste na Forumu

Utemeljenje toga hrama tradicija pripisuje 2. rimskom kralju Numi Pompiliju. Hram je kroz povijest često bivao uništen u požarima te uvijek nanovo građen. Ostaci hrama iskopani su krajem 19. stoljeća te su 1930. godine obnovljeni. Obnova je temeljima i podiju dala izgled iz Augustova doba, a arhitektonski fragmenti i fragmenti korintskih stupova potječu od novogradnje uređene po naredbi Julije Domne, supruge Septimija Severa, nakon uništenja u požaru 191. godine.²⁵

28. AUREJ, Au, 64./68. g., kovnica: Rim, RIC 58.

Revers: Legenda VESTA iznad heksastilnoga kružnog hrama s kupolastim krovom i podijem od četiri stube. Unutar hrama statua Veste koja sjedi s paterom u desnici i skeptom u ljevici (slika 28.).

²⁵ The Roman Forum, str. 55.

Slika 28.

Isti se prikaz pojavljuje i na denarima kovanim u Rimu 64./68. g. (RIC 57 i 59).

Janovo svetište (*Ianus*)

Utemeljenje toga svetišta tradicija pripisuje vremenu prvoga rimskoga kralja. Iz antičkih izvora doznajemo da je u 6. st. još uvijek postojalo to svetište, a njegov se opis u mnogočemu poklapao s prikazom na Neronovim novcima. Bila je to mala pravokutna građevina s velikim brončanim dvokrilnim vratima na dvjema duljim i na dvjema kraćim stranama. U unutrašnjosti svetišta stajala je statua dvoglavoga boga. Svetište je bilo položeno na Forumu „*ad infinium Argiletum*“.²⁶

Kovanje novca s prikazom Janova svetišta vezano je uz potpisivanje mira s Partima 63. godine, nakon čega su vrata Janova svetišta zatvorena.²⁷ Naime vrata Janova svetišta u miru su bila zatvorena, a u ratno doba otvorena. Na Neronovim novcima prikaz je svetišta s zatvorenim vratima, dakle u doba mira.

29. SESTERCIJ, Ae, 65./68. g., kovnica: Rim, RIC 170 (171 – 173, 179, 180, 182 – 189).

Revers: Legenda PACE.P.R.TERRA.MARIQ.PARTA.IANVM.CLVSIT. i S. – C.

Janovo svetište, na njegovu desnom dijelu nalaze se vrata koja su zatvorena, a nad njima visi girlanda (slika 29.).

Slika 29.

Isti se prikaz s istom legendom javlja i na dupondiju (RIC 177) i asu (RIC 169, 174 – 176, 178, 183, 185), kovanim u Rimu 65./68. g.

²⁶ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 11.

²⁷ RIC, vol. 1., str. 156., f. 1.

Također se javlja i varijanta s istom legendom, ali s vratima na lijevoj strani svetišta. Ta se varijanta prikaza javlja na dupondiju (RIC 162), sesterciju (RIC 160, 161, 163 – 168) i asu (RIC 159), kovanim u Rimu 65./68. g.

Postoji i varijanta s legendom PACE.P.R.VBIQ.PARTA.IANVM.CLVSIT. i S. – C., s vratima lijevo na dupondiju (RIC 192, 193, 197) i asu (RIC 190, 191, 194 – 196), te s vratima desno također na dupondiju (RIC 200 – 202) i asu (RIC 198, 199, 203 – 204). Svi su ti novci kovani u Rimu 65./68. g.

Macellum Magnum

Tu je građevinu dao izgraditi Neron na Celiju te je posvetio 59. g., vjerojatno na mjestu gdje je danas crkva S. Stefano Rotondo.²⁸ Misli se da je građevina kasnije bila uništena pa zatim opet izgrađena u 4. st., vjerojatno i dalje kao tržnica. Papa Simplicije (468. – 482. g.) izgradio je ondje crkvu S. Stefano Rotondo. Od Neronove građevine potječu samo temelji i osam pilastara vanjske kolonade.²⁹ Prema prikazu na Neronovim novcima može se naslutiti kakva je to bila građevina.

30. DUPONDIJ, Ae, 64./68. g., kovnica: Lugdunum, RIC 274 (275 – 279).

Revers: Legenda MAC - AVG i S – C.

Frontalni prikaz dvokatne građevine s kolonadom i sa središnjim kružnim dijelom jonskoga stila, koji završava stožastim krovom. Do središnjega dijela vodi pet stuba. Na ulazu stoji muška figura sa skeptom u lijevoj ruci (slika 30.).

Slika 30.

Isti se prikaz javlja i bez legende, također na dupondijima kovanim u Lugdunumu 64./68. g. (RIC 280 – 283).

Neronov slavoluk (*Arcus Neronis*)

Od 58. do 62. g. Neron je na Kapitoliju podigao slavoluk u čast Gneja Domicija Korbulona (*Cn. Domitius Corbulo*) pod kojim je izvojevana pobjeda nad Partima. Taj je slavoluk vjerojatno uništen ubrzo nakon Neronove smrti.³⁰

31. SESTERCIJ, Ae, 64./66. g., kovnica: Lugdunum, RIC 147 (148 – 157).

²⁸ Dtv, Lexikon der Antike, Kunst, Band 2, str. 47.

²⁹ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 33.

³⁰ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 55.

Revers: Legenda S – C podijeljena slavolukom na kojem se nalazi kvadriga, lijevo od nje Pax s kaducejem i rogom obilja, a desno Viktorija s vijencem i palminim listom. Sasvim lijevo i desno, na uglovima, figure, možda vojnici. Na zidovima luka reljefi s figurama i ornamentima, a lijevo, u niši, statua Marsa s kopljem u desnici i okruglim štitom u ljevici (slika 31.).

Slika 31.

Isti se prikaz s istom legendom javlja i na asu kovanom u Lugdunumu 64./66. g. (RIC 158).

Luka Ostija

Rimska luka Ostija nalazi se na ušću Tibera, gdje je navodno još u doba kralja Anka Marcija izgrađena kolonija za osiguranje pomorske trgovine. Arheološka istraživanja najstarije slojeve datiraju u drugu polovicu 4. st. pr. Kr. Klaudije je izgradio novo pristanište tri kilometra sjeverno od stare luke.³¹

32. SESTERCIJ, Ae, 64./66. g., kovnica: Rim, RIC 88a.

Revers: Legenda AVG VSTI iznad i S.POR.OST.C. ispod prikaza luke s pristaništem lijevo i lukobranom desno. Na dnu statua Tibera koji leži s kormilom i dupinom. Na vrhu naga statua Neptuna na svjetioniku. Desno gore, na hridi, sjedi figura. U luci je sedam brodova različite veličine (slika 32.).

Slika 32.

³¹ Dtv, Lexikon der Antike, Kunst, Band 2, str. 142.

Pojavljaju se različite varijante toga prikaza s istom legendom, ali sa sedam (RIC 88a, 89, 90, 93, 94, 98, 99), osam (RIC 91, 92, 96), jedanaest (RIC 88, 97) ili trinaest (RIC 95) brodova u luci.

Također postoji i varijanta s legendom PORT.AVG.S.C. na kojoj su prikazi luke s pet (RIC 103), sedam (RIC 104), osam (RIC 100, 101) ili devet (RIC 102) brodova.

Na varijanti s legendom S.C.PORTV.AVG. dolaze prikazi s pet (RIC 105), osam (RIC 106) ili devet (RIC 107) brodova u luci.

Na varijanti s legendom PORTVS.AVG.S.C. devet je brodova u luci (RIC 108).

Svi Neronovi novci s prikazom luke Ostije jesu sesterciji kovani u Rimu 64./66. g.

Građanski ratovi (68. – 69. g.) Novac rimske vojske u Gornjoj Germaniji

Hram Jupitera Kapitolijskoga (*Iuppiter Optimus Maximus*)

Prema tradiciji, izgradnja je toga hrama započela pod Tarkvinijem Priskom, a dovršena pod Tarkvinijem Oholim. Dimenzije hrama bile su 62 x 53 metara, a nalazio se na podiju visokom četiri metra. Hram je imao tri cele, a bio je građen u etruščanskom stilu. Hram je tri puta uništen u požarima i nanovo građen. Prvi je put izgorio 83. g. pr. Kr., a novoizgrađeni hram 69. g. pr. Kr. posvetio je *Q. Lutatius Catulus*, sin pobjednika nad Cimbrima. Drugi je put hram uništen u požaru u tijeku borbe između pristaša Vitelija i Vespazijana 69. godine. Vespazijan je obnovio hram, na novcu prikazan kao heksastilni s korintskim stupovima. Godine 80. hram je opet izgorio, a nakon toga obnovio ga je Domicijan. Arheološka iskopavanja provedena još krajem 19. i početkom 20. stoljeća potvrdila su položaj toga hrama na Kapitoliju.³²

33. DENAR, Ag, 68. g., kovan: Gornja Germanija, RIC – CLASS IV – 6.

Revers: Legenda I.O.MAX.CAPITOLINVS.

Hram sa dva stupa, unutar njega sjedi Jupiter s munjom i skeptom. Na zabatu vijenac (slika 33.).

Slika 33.

Isti se prikaz javlja i s kraćom varijantom legende I.O.M.CAPITOLINVS., također na denaru kovanom 68. g. u Gornjoj Germaniji (RIC – CLASS IV – 7).

³² Roman Empire, str. 300.

GALBA (68. – 69. g.)

Slavoluk

Na Galbinim se novcima od prikaza građevina pojavljuje samo slavoluk koji se ne može identificirati.

34. AS, Ae, 68./69. g., kovnica: Tarraco, RIC 101.

Revers: Legenda QVADRAGENS.REMISSAE. i S.C. (in ex.).

Slavoluk na kojem su dvije statue jahača. Kroz vrata slavoluka prolaze tri zarobljenika ruku zavezanih na leđima, a goni ih rimski časnik (slika 34.).

Slika 34.

Javlja se i varijanta toga prikaza s legendom QVADRAGENSVM.A.REMISSA. i S.C. na asu kovanom u Taronu (*Tarraco*) 68./69. g. (RIC 102, 103), a i varijanta s legendom AVGVSTVS.P.R. na denaru kovanom u Taronu 68./69. g. (RIC 77). Prikaz slavoluka pojavljuje se i na postumno kovanom sesterciju (Lugdunum, 73. g.), s legendom XXXX.REMISSA.S.C. (RIC 144).

VITELIJE (69. g.)

Hram Jupitera Kapitolijskoga (*Iuppiter Optimus Maximus*)

(vidi pod GRAĐANSKI RATOVI)

35. DENAR, Ag, 69. g., kovnica: Lugdunum, RIC – GAUL – 6.

Revers: Legenda I.O.MAX.CAPITOLINVS.

Distilni hram unutar kojeg se nalazi statua Jupitera koji sjedi s munjom i skeptom. U zabatu vijenac (slika 35.).

Slika 35.

Isti se prikaz s istom legendom pojavljuje i na denaru kovanom iste godine u Tarakonu (RIC – TARRACO – 7).

VESPAZIЈAN (69. – 79. g.)

Hram Veste na Forumu

(vidi pod Neron)

36. AS, Ae, 73. g., kovnica: Rim, RIC 548.

Revers: Legenda VES – TA i S – C lijevo i desno od tetrastilnoga kružnoga hrama na podiju od tri stube, s krovom u obliku polukugle na kojem je statua. U unutrašnjosti hrama, na postolju je statua Veste s paterom u desnici i skeptom u ljevici (slika 36.).

Slika 36.

37. AUREJ, Au, 73. g., kovnica: Rim, RIC 59 (69).

Revers: Legenda VESTA.

Na podiju od četiri stube stoji tetrastilni kružni hram sa stožastim krovom. U unutrašnjosti hrama na postolju stoji statua Veste. Ona u desnici drži pateru, a u ljevici skeptar. Lijevo i desno od hrama po jedna je statua božanstva. Desna je analogna prikazu Veste (slika 37.).

Slika 37.

Isti prikaz s istom legendom javlja se i na aureju kovanom u Lugdunumu 73. g. (RIC 304).

Prikaz Vestina hrama pojavljuje se i na sesterciju kovanom u Lugdunumu 72./73. g. (RIC 736), ali legenda je samo S.C.

Hram Jupitera Kapitolijskoga (*Iuppiter Optimus Maximus*)

(vidi pod GRAĐANSKI RATOVI)

38. SESTERCIJ, Ae, 76. g., kovnica: Rim, RIC 577.

Revers: Legenda S.C. (in ex.).

Heksastilni hram na podiju od tri stube. U sredini hrama statua Jupitera koji sjedi na prijestolju i drži skeptar. Lijevo je od njega Minerva s kacigom, štitom i kopljem, a desno Junona. Na zabatu sjedi Jupiter sa skeptrom, između dvije figure. Na krovu su statue i orao (slika 38.).

Slika 38.

Taj se prikaz s istom legendom javlja i na sesterciju kovanom 71. g. u Rimu (RIC 452), 74. g. u Lugdunumu (RIC 750) i Rimu (RIC 553) i 77. g. u Rimu (RIC 591). Isti se prikaz s istom legendom javlja i na asu kovanom 71. g. u Rimu (RIC 496) te 77./78. g. u Lugdunumu (RIC 765).

Hram Izide i Serapisa

Glavni je hram Izide i Serapisa bio na Marsovu polju. Vjerojatno je kult ta dva božanstva preuzet u posljednjim desetljećima Republike. Hram je uništen 9. g., a novi je vjerojatno izgradio Kaligula, no i taj je hram uništen 80. g. u požaru. Domicijan je izgradio novi hram, a Sever Aleksandar ga je obnovio.

Hram je bio smješten između prostora zvanog *Saepta Iulia* na zapadu i trijema Bogova (*Porticus Divorum*) na istoku. Mnogobrojni nalazi, osobito obelisci i egipatske skulpture potvrđuju položaj tog hrama, koji je na severskom mramornom planu grada Rima poznat kao Serapej.

U tom su hramu Vespazijan i njegov sin Tit proveli noć prije njihova trijumfa povodom osvajanja Jeruzalema.³³

39. SESTERCIJ, Ae, 71. g., kovnica: Rim, RIC 453.

Revers: Legenda S – C lijevo i desno od tetrastilnoga hrama na podiju od pet stuba, s ornamentalno ukrašenim polukružnim zabatom u kojem je prikaz Izide koja jaše na psu, okružena sa šest zvijezda. U unutrašnjosti je hrama statua Izide sa situlom i paterom. Lijevo i desno od hrama, na podiju, po jedna je figura, a pokraj životinja (slika 39.).

³³ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 68.

Slika 39.

Identičan se novac kovao u Rimu i 73. g. (RIC 537).

TIT (Cezar 69. – 79. g., August 79. – 81. g.)

Tit je kovao novac još kao cesar, u doba Vespazijanova vladanja. Prikaz **HRAMA VESTE NA FORUMU** javljao se na aurejima kovanim u Rimu 71./72. g. (RIC – Vespazijan – 157), 73. g. (RIC – Vespazijan – 162), 74. g. (RIC – Vespazijan – 180), a revers im je bio identičan reversu opisanom pod brojem 37. Revers opisan pod brojem 36 javlja se na asu kovanom u Rimu 73. g. (RIC – Vespazijan – 659).

Također je kovao i novce s prikazom **HRAMA JUPITERA KAPITOLIJSKOGA (IUPITER OPTIMUS MAXIMUS)**, s reversom kao pod brojem 38. Taj se prikaz javlja na asu iz 73. g., kovanom u Rimu (RIC – Vespazijan – 656), te na sesterciju, također kovanom u Rimu, ali 77./78. g. (RIC – Vespazijan – 681). Isti se prikaz s istom legendom javlja i na sestercijima koje je Tit kovao u Rimu 80. g. kao august (RIC 102).

Kolosej (*Colosseum*) - Amfiteatar Flavijevaca

Amfiteatar je u rimsko doba bio monumentalna građevina eliptičnog ili kružnog oblika u kojoj su se održavale borbe sa divljim životinjama, gladijatorske borbe, pa čak i pomorske bitke ili naumahije. Kolosej je najgrandiozniji spomenik starog Rima; gradio ga je Vespazijan, a posvetio ga je njegov sin Tit 80. godine. Taj je amfiteatar građen na četiri kata, eliptičnog je oblika, promjer mu je 156 x 188 metara, a promjer arene 77 x 46,5 metara. Smješten je između Palatina, Celija i Eskvilina.³⁴

40. SESTERCIJ, Ae, 80./81. g., kovnica: Rim, RIC 110.

Revers: Bez legende. Pogled na Kolosej odozgo. U unutrašnjosti amfiteatra vidljivi su redovi popunjeni gledateljima i stube. U frontalnom pogledu na amfiteatar vidljiva su četiri kata. U srednjem luku drugoga kata nalazi se kvadriga, a u ostalim nišama statue. Lijevo od Koloseja stožasta je fontana, tzv. *Meta Sudans*, a desno dvokatna građevina, možda *Thermae Titianae* (slika 40.).

³⁴ Rimska civilizacija, str. 284.-285.

Slika 40.

DOMICIJAN (Cezar 69. – 81. g., August 81. – 96. g.)

Hram Jupitera Kapitolijskoga (*Iuppiter Optimus Maximus*)

(vidi pod GRAĐANSKI RATOVI)

41. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 82. g., kovnica: Efez, RIC 222.

Revers: Legenda CA – PIT i RESTIT (in ex.).

Tetrastilni hram na podiju od četiri stube. U unutrašnjosti hrama, u sredini sjedi Jupiter sa skeptom, lijevo od njega stoji Minerva, a desno Junona. Na krovu, u središtu, kvadriga, a na uglovima figure (slika 41.).

Slika 41.

42. DENAR, Ag, 88./96. g.?, kovnica: Rim, RIC 207.

Revers: Natpis IMP.CAESAR. na arhitravu heksastilnoga hrama koji je na podiju od četiri stube. U unutrašnjosti hrama figura je Jupitera koji sjedi između dvije figure koje stoje. U zabatu Jupiter sa skeptom sjedi između dvije figure koje stoje. Na središnjem je dijelu krova kvadriga, a sa svake strane po dvije su figure (vojnici?), (slika 42.).

Slika 42.

43. AS, Ae, 88. g., kovnica: Rim, RIC 385a.

Revers: Legenda COS.XIII.LVD.SAEC.FEC. i S.C. (in ex.).

Domicijan sa skeptom stoji desno od oltara ukrašenoga girlandama. Lijevo od oltara nalaze se svirač flaute i svirač na liri. U pozadini je heksastilni hram s orlom u zabatu (slika 43.).

Slika 43.

Gotovo isti prikaz, ali s viktimarijem i žrtvenim bikom, javlja se na asu (RIC 386) i dupondiju (RIC 365) kovanim u Rimu 88./89. g. Legenda je ista.

44. DUPONDIJ, Ae, 88. g., kovnica: Rim, RIC 381.

Revers: Legenda COS.XIII.LVD.SAEC.FEC. i S.C. (in ex.).

Domicijan stoji desno od oltara. Sasvim lijevo viktimarij je s kozom i janjetom, a desno od njega harfist i flautist. U pozadini je heksastilni hram (slika 44.).

Slika 44.

Gotovo ista scena, ali s viktimarijem i bikom, još je jedna varijanta toga prikaza na dupondiju kovanom također u Rimu 88. g. (RIC 382). Legenda je ista.

45. DUPONDIJ, Ae, 88. g., kovnica: Rim, RIC 383.

Revers: Legenda COS.XIII.LVD.SAEC.FEC. i S.C. (in ex.).

Domicijan stoji desno od oltara. Lijevo od njega nalaze se harfist i flautist, a sasvim lijevo Tiber. U pozadini je hram (slika 45.).

Slika 45.

Postoji još i varijanta s istom legendom na sesterciju kovanom u Rimu 88. g. (RIC 377), no žrtvena scena malo je drugačija. Domicijan stoji i diktira molitvu trima matronama koje kleče, a u pozadini je također hram.

46. SESTERCIJ, Ae, 88. g., kovnica: Rim, RIC 375.

Revers: Legenda COS.XIII.LVD.SAEC.A.POP.FRVG. i S.C. (in ex.).

Domicijan sjedi na stolcu na podiju, a pred njim su dva građanina. U pozadini je tetrastilni hram (slika 46.).

Slika 46.

Javlja se i vrlo sličan prikaz, također na sesterciju kovanom u Rimu 88. g., ali s legendom COS.XIII.LVD.SAEC.SVF.P.D. i S.C. (in ex.), (RIC 376).

Domicijan je kovao novac s prikazom **HRAMA JUPITERA KAPITOLIJSKOGA (IUPITER OPTIMUS MAXIMUS)** i u doba dok je još bio Cezar, u vrijeme Vespazijanova vladanja. To su asi s reversom kao pod brojem 38, kovanim u Rimu 72.g. (RIC – Vespazijan – 689), 73. g. (RIC – Vespazijan – 703), 77./78. g. (RIC – Vespazijan – 793).

Jupiteru je vjerojatno bio posvećen i **HRAM S DVA STUPA** prikazan na reversu aureja kovanog 95./96. g. u Rimu (RIC 203). U unutrašnjosti hrama nalazi se figura božanstva koje sjedi, vjerojatno Jupitera. Pred hramom su dvije Viktorije. Legende nema.

U doba dok je još bio Cezar, Domicijan je kovao i novac s prikazom **HRAMA VESTE NA FORUMU**. Bio je to aurej kovan 73. g. u Rimu (RIC – Vespazijan – 230), s reversom kao pod brojem 37, te as kovan u Rimu 72. g. (RIC – Vespazijan – 690 i 705), s reversom kao pod brojem 36.

Hram Izide i Serapisa

(vidi pod VESPAZIJAN)

47. DENAR, Ag, 88.–96. g.?, kovnica: Rim, RIC 204.

Revers: Legenda IMP – CAES lijevo i desno od tetrastilnoga hrama s podijem od četiri stube. U unutrašnjosti hrama sjedi Serapis s paterom i skeptom. Uz njegove noge životinja. U zabatu orao. Na sredini je krova kvadriga, na uglovima po jedna je figura, a između su palmete (slika 47.).

Slika 47.

Tetrastilni hram

Na Domicijanovu se novcu pojavljuje prikaz još jednog tetrastilnoga hrama, no nije utvrđeno kome je posvećen, niti gdje se nalazio.

48. SESTERCII, Ae, 95./96. g., kovnica: Rim, RIC 413.

Revers: Legenda S – C lijevo i desno od tetrastilnoga hrama sa stožastim krovom, na podiju od četiri stube. Unutar hrama figura božanstva koje sjedi. Lijevo i desno od podija po jedan je ratnik sa štitom i kopljem (slika 48.).

Slika 48.

Također se ne može sa sigurnošću identificirati niti oktostilni hram prikazan na reversu denara kovanog u Rimu 88./96. g. (RIC 208). Legenda je IMP.CAESAR. Unutar hrama prikazana je statua božanstva sa skeptom. Figure se nalaze i u zabatu.

Hram Velike Majke (*Magna Mater*) – Kibeles

Ne može se sa sigurnošću utvrditi koje je svetište Velike Majke prikazano na Domicijanovu novcu. Može to biti svetište u Cirku (*Circus Maximus*), ali isto tako i shematizirani prikaz hrama sa stupovima u egipatskom stilu koji je podignut maloazijskoj božici poslije 204. g. pr. Kr. na Palatinu, gdje je uostalom bilo Domicijanovo sjedište,

premda je to svetište na jednom reljefu u Villi Medici prikazano kao heksastilni hram korintškoga sloga. Može se isključiti jedino tolos na Svetoj cesti (*Sacra Via*) koji je prikazan na kontorniatu iz 4. st.³⁵

49. DENAR, Ag, 88./96. g., kovnica: Rim, RIC 205.

Revers: Legenda IMP – CAES lijevo i desno od tetrastilnoga hrama na podiju od tri stube. Krov je ravan, s kruništem, a na sredini je prikazana Kibela koja jaše na lavu. Lavovi su i na uglovima krova; jedan lijevo, drugi desno. U celi je statua Kibebe sa skeptom (slika 49.).

Slika 49.

Minervin hram

Minervin se hram nalazio na Nervinom Forumu. Izgradnju tog Forumu započeo je još Domicijan, da popuni prazninu između Augustova Forumu i Forumu Mira („*Forum Pacis*“), i zato se taj trg naziva i prolaznim – „*Forum Transitorium*“. Trg nosi Nervino ime jer ga je on posvetio 97. g. Minervin je hram podigao Domicijan jer je Minervu držao svojom božanskom zaštitnicom. Ostatci hrama iskopani su još početkom 17. st., a 1932./1933. g. i ostatci podija. Hram je bio širok 40 metara, s korintskim stupovima spojenim arhitravom na kojem se nalazio dekorativan friz sa scenama vezanim uz Minervu. No ne može se potpuno isključiti niti mogućnost da je na Domicijanovim sestercijima prikazano svetište s Palatina.³⁶

50. SESTERCIJ, Ae, 85. g., kovnica: Rim, RIC 283 (256).

Revers: Legenda S – C lijevo i desno od scene u kojoj Domicijan s paterom u desnici stoji desno od oltara koji je ispred hrama. U hramu je statua Minerve koja drži sovu i koplje (slika 50.).

Slika 50.

³⁵ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str.41.

³⁶ L' Arte Classica, str. 183.

Hram Minerve Halkidske

Domicijan je podigao hram Minerve Halkidske na Marsovu Polju, između Serapeja i Trijema Bogova (*Porticus Divorum*). Severski mramorni plan iz 205./208. g., poznat kao „*Forma Urbis Romae*”, na tom mjestu pokazuje kružnu građevinu, koja se nakon iskapanja fragmenata može identificirati kao hram Minerve Halkidske.³⁷

51. DENAR, Ag, 88./96. g.?, kovnica: Rim, RIC 206.

Revers: Legenda IMP – CAES lijevo i desno od tetrastilnoga hrama na podiju od tri stube. Na ravnom je krovu ornament s palmetama i okruglim pločama (štitovima?). U unutrašnjosti je hrama statua Minerve naoružane kopljem i štitom (slika 51.).

Slika 51.

Domicijan je u Efezu kovao i denare i tetradrahme s prikazom **HRAMA ROME I AUGUSTA**, vjerojatno u Pergamu. Na reversu tog je novca legenda ROM.ET.AVG., a prikazan je hram s dva stupa u kojem ženski lik kruni Domicijana (RIC 224).

Slavoluk – *Arcus Domitiani*

Domicijan je u raznim dijelovima grada Rima podizao slavoluke, no nije poznat njihov položaj.³⁸

52. SESTERCIJ, Ae, 85. g., kovnica: Rim, RIC 261.

Revers: Legenda S – C lijevo i desno od slavoluka s dva luka na kojem su dvije kvadriga sa slonovima. Naatici luka nalaze se reljefi (slika 52.).

Slika 52.

Sestercije s tim prikazom Domicijan je kovao u Rimu i 90./91. g. (RIC 391) te 95./96. g. (RIC 416).

³⁷ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 66.

³⁸ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 84.

Domus Tiberiana (Palača Flavijevaca)

Na sjeverozapadnom dijelu Palatina Tiberije je izgradio svoju palaču za stanovanje. Godine 80. uništena je u požaru, a Domicijan ju je dao ponovno izgraditi. Palača se sastojala od tri dijela; jedan je dio bio namijenjen za primanja i svečanosti, drugi je dio bio stambeni, a treći vrt s portikom, galerijama i statuama. Portik sa stupovima okruživao je tu građevinu s tri strane. Ulaz je bio s Foruma, i to kroz tri portala na stubama.³⁹

53. SESTERCIJ, Ae, 95./96. g., kovnica: Rim, *Bauten Roms auf Münzen und Medaillen 118.*

Revers: Legenda S – C lijevo i desno od carske palače koja je prikazana u formi sličnoj hramu, sa 10 stupova u pročelju, na dvostrukom podiju; donji ima troja vrata, a gornji ima sedam vrata (slika 53.).

Slika 53.

NERVA (96. – 98. g.)

Hram Rome i Augusta

(vidi pod AUGUST)

54. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 98. g., kovan: Mala Azija, RIC 122 (123).

Revers: Legenda COM – ASI lijevo i desno od hrama sa dva stupa. Na arhitravu natpis ROM.ET.AVG. U unutrašnjosti hrama prikaz ženskog lika koji kruni Nervu (slika 54.).

Slika 54.

³⁹ L' Arte Classica, str. 181.

Hram Dijane iz Perge

Dijanin hram prikazan na Nervinim novcima nalazio se u gradu Perge, u Pamfiliji, u Maloj Aziji. Taj je grad slavan upravo po vrlo neobičnoj statui Artemide, tj. Dijane, zvane *Pergaia*.⁴⁰

55. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 98. g., kovan: Mala Azija, RIC 116.

Revers: Legenda COS – III lijevo i desno od distilnoga hrama. Na arhitravu natpis DIANA.PERG. U hramu statua Dijane iz Perge (slika 55.).

Slika 55.

Postoji i varijanta toga prikaza bez natpisa na arhitravu hrama (RIC 116). Legenda je ista. To je također tetradrahma kovana u Maloj Aziji 98. g.

Prikaz jednog hrama koji se ne može identificirati javlja se na sesterciju kovanom 96. g. u Rimu (RIC 50). Na reversu je legenda ADLOCVT.AVG. i S.C. te prikaz Nerve koji stoji na podiju i obraća se četvorici vojnika, a u pozadini se vidi hram.

TRAJAN (98. – 117. g.)

Trajanov Forum

Trajanov Forum bio je najveći i posljednji podignut carski Forum. Građen je prema planovima Sirijca Apolodora iz Damaska. Posvetio ga je Trajan 112. g. Forum je bio ogromnih dimenzija. Na jugoistoku je graničio s Augustovim Forumom, a povezivao ih je monumentalni slavluk. Na sjeverozapadnoj strani toga Foruma bila je *Basilica Ulpia*, iza nje dvije biblioteke (rimska i grčka), a između njih Trajanov stup. Na kraju Trajanova Foruma bio je hram „Božanskog Trajana“. Desno od toga Foruma bila je Trajanova tržnica.⁴¹

56. AUREJ, Au, 112./114. g., kovnica: Rim, RIC 255 (256, 257).

Revers: Legenda FORVM.TRAIAN. nalazi se ispod pročelja građevine koja malo nalikuje slavluku. Na njoj se nalaze kola sa šest konja, a lijevo i desno od njih nalaze se po tri figure. Sama građevina ima šest stupova, od kojih se četiri produžuju do krova. Stupovi tvore pet lukova, središnji je luk prolazan, a u ostalim su niše sa statuama (slika 56.).

⁴⁰ Dtv, Lexikon der Antike, Geschichte, Band 3, str. 59.

⁴¹ L' Arte classica, str. 183.–184.

Slika 56.

Identičan se prikaz javlja i na sestercijima kovanim u Rimu 112./114. g. (RIC 630) i 114./117. g. (RIC 654), ali s legendom FORVM. TRAIANI. – S.C. (in ex.) – S.P.Q.R. OPTIMO. PRINCIPI.

Prikaz Trajanova Foruma nalazi se i na aversu jednog aureja s legendom FORVM. TRAIAN., a na reversu je prikaz Trajanova stupa i legenda S.P.Q.R. OPTIMO. PRINCIPI. (RIC 379).

Ulpijska bazilika (*Basilica Ulpia*)

Basilica Ulpia nalazila se na Trajanovu Forumu. Ulaz u baziliku bio je na široj strani bazilike, dugoj 13 metara, koja je gledala na Trajanov Forum. Ulazilo se kroz tri vrata. U unutrašnjosti su se nalazila četiri reda stupova, koji su tako činili pet lađa, srednja je bila najveća. Na bočnim su stranama bile apside, po jedna sa svake strane.⁴²

57. SESTERCIJ, Ae, 112./114. g., kovnica: Rim, RIC 616 (617, 618).

Revers: Legenda S.P.Q.R. OPTIMO. PRINCIPI. i BASILICA. ULPIA. / S.C. (in ex.).

Na podiju od tri stube pročelje je Ulpijske bazilike s dvostrukom kolonadom. Na njoj je u sredini kvadriga, a lijevo i desno od nje po jedan konjanik i biga (slika 57.).

Slika 57.

Isti se prikaz javlja i na aureju kovanom u Rimu 112./114. g., ali s legendom BASILICA. ULPIA. (RIC 246 – 248).

Hram Honora i Virtute (*Honos et Virtus*)

Najstariji hram Honora bio je smješten izvan gradskih vrata zvanih *Porta Collina*, u granicama servijanskih zidina. Godine 234. pr. Kr. *Q. Fabius Maximus Verrucosus*

⁴² Rimska civilizacija, str. 271.

podigao je nakon svoje pobjede nad Ligurima idući Honorov hram. Godine 222. pr. Kr. zavjetovao se *M. Claudius Marcellus* da će posvetiti jedan zajednički hram za Honora i Virtutu (*Honos et Virtus*) te je 208. g. pr. Kr. pokušao postojeći Honorov hram posvetiti obim božanstvima. No to je bilo zabranjeno pa je Marcel samo kroz nadogradnju mogao stvoriti svetište za Virtutu. Godine 205. pr. Kr. posvetio ga je njegov sin, a ta je nadogradnja sadržavala mnoge komade potekle iz Sirakuze, a donesene kao plijen. Vespazijan je obnovio hram. Hram je vjerojatno stajao u blizini Kapenskih vrata (*Porta Capena*), na sjevernoj strani Apijeve ceste (*Via Appia*).⁴³

58. AUREJ, Au, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 145 (146).

Revers: Legenda COS.V.P.P.S.P.Q.R.OPTIMO.PRINC.

Oktostilni hram, a u njemu muška figura s dugačkim skeptom i rogom obilja. U zabatu su figure. Na krovu je pet statua. Srednja je sa skeptom i rogom obilja, obje lijevo s paterom i skeptom, obje desno s kopljem, štitom i paterom (slika 58.).

Slika 58.

59. SESTERCIJ, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 575.

Revers: Legenda S.P.Q.R.OPTIMO.PRINCIPI. i S.C. (in ex.).

Oktostilni hram na podiju od tri stube. Unutar hrama, na postolju, figura ogrnuta togom. Na krovu pet statua. Tri središnje imaju koplje, a one krajnje lijevo i krajnje desno poduprte su o štit (slika 59.).

Slika 59.

Isti se prikaz s istom legendom javlja i na asu (RIC 575) i na dupondiju (RIC 576), kovanim u Rimu 103./111. g.

⁴³ Dtv, Lexikon der Antike, Religion Mythologie, Band 2, str. 315.

Hram Jupitera Viktora

Hram Jupitera Viktora nalazio se na Palatinu. U Trajanovo doba bio je to oktostilni hram. Elagabal ga je posvetio Solu – Heliogabalu i preinačio u heksastilni hram korintškoga sloga. Sever Aleksandar vratio ga je prvotnom božanstvu, tj. prema legendi, Jupiteru Ultoru.⁴⁴

60. SESTERCIJ, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 577.

Revers: Legenda S.P.Q.R.OPTIMO.PRINCIPI. i S.C. (in ex.).

Oktostilni hram na podiju od tri stube. Lijevo i desno od hrama portik s kolonadama. U hramu, na postolju, statua Jupitera koji sjedi. Na krovu statua s kopljem u sredini, a lijevo i desno po jedna Viktorija (slika 60.).

Slika 60.

Isti se prikaz s istom legendom javlja i na asu (RIC 577) i na dupondiju (RIC 578), kovanim u Rimu 103./111. g.

Hram Rome i Augusta

(vidi pod AUGUST)

61. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 98./99. g., kovan: Mala Azija, RIC 723.

Revers: Legenda TR.POT.COS.III. i COM.ASI. (in ex.).

Hram s dva stupa, na frizu natpis ROM.ET.AVG. Unutar hrama stoji Trajan u vojnoj odori, a kruni ga ženska osoba (Fortuna?), (slika 61.).

Slika 61.

⁴⁴ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 58.

Maloazijska tetradrahma kovana 98./99. g. s prikazom hrama Rome i Augusta javlja se i u varijanti na kojoj Trajan drži skeptar, a kruni ga Viktorija koja drži trofej (RIC 724). Legenda je ista.

Hram Dijane iz Perge

(vidi pod NERVA)

62. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 98./99. g., kovan: Mala Azija, RIC 720 (721).

Revers: Legenda COS.II.

Hram s dva stupa, unutar hrama nalazi se statua Dijane iz Perge. Na frizu natpis DIANA.PERG. (slika 62.).

Slika 62.

Isti se prikaz javlja i u kombinaciji s legendom TR.POT.COS.II., također na tetradrahmi kovanoj u Maloj Aziji 98./99. g. (RIC 722).

Circus Maximus

Circus Maximus nalazi se u dolini između Aventina i Palatina, zvanj *Vallis Murcia*. To je najveći rimski cirkus, a njegova je velika i izdužena arena bila prvenstveno namijenjena utrkama kola. Prema tradiciji, građen je još u doba rimskih kraljeva, no literarna ga predaja prvi put spominje 329. g. pr. Kr. Obnovio ga je Cezar, a proširivali su ga Neron i Trajan. Još u Cezarovo doba mogao je primiti 50 000 gledatelja, a u Trajanovo doba čak 300 000. Imao je trokatnu tribinu. Današnji ostatci 600 metara dugačkog i više od 150 metara širokog areala potječu iz carskog vremena. Ulazna su vrata na istoku. Na tom je mjestu 80./81. g. podignut slavoluk u čast Titova osvajanja Jeruzalema.⁴⁵

63. SESTERCII, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 571.

Revers: Legenda S.P.Q.R.OPTIMO.PRINCIPI. i S.C. (in ex.).

Prikaz Cirka (*Circus Maximus*). Vanjska kolonada desno završava lukom na kojem je kvadriga. Lijevo i desno daljnji su lukovi s kvadrigama. Stražnja međa Cirka u obliku je kolonade koja uokviruje tetrastilni hram. Na vrhu je hrama možda poprsje Sola. U unutrašnjosti Cirka u sredini veliki je obelisk iz Augustova doba. Lijevo i desno od njega manji su obelisci, između njih „spina“, a nad njom lijevo prikaz Kibeles koja jaše na lavu (slika 63.).

⁴⁵ Rimska civilizacija, str. 429.

Slika 63.

Monumentalna vrata ili slavoluk?

Upitno je prikazuje li se na Trajanovim sestercijima slavoluk na ulazu na Trajanov Forum ili neki drugi slavoluk ili monumentalna vrata.⁴⁶

64. SESTERCIJ, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 572 (573).

Revers: Legenda S.P.Q.R.OPTIMO.PRINCIPI. i S.C. (in ex.).

Slavoluk s jednim lukom. Lijevi i desni zid, zabat i atika bogato su ukrašeni re-ljefima. Iznad luka, na triangularnom timpanonu prikaz je Jupitera. Na frizu natpis je I.O.M., a iznad toga kola su sa šest konja između dvije Viktorije na globusima (slika 64.).

Slika 64.

Javlja se i gotovo identičan prikaz, s istom legendom, također na sesterciju kovanom u Rimu 103./111. g., ali s poprsjem na zabatu i dvije Viktorije koje leže na timpanonu (RIC 574).

Na Trajanovim sestercijima kovanim u Rimu 99./100. g. pojavljuju se još dva prikaza slavoluka. Na oba je reversa legenda ista: TR.POT.COS.III.P.P. – S.C. Prvi je prikaz slavoluk s jednim lukom na kojem su dvoja kola, a na frizu šest statua (RIC 419), a drugi je prikaz slavoluka s tri luka, a na njemu je Trajan u kvadrigrigi te ga krune dvije Viktorije (RIC 420).

⁴⁶ RIC vol. II, str. 284., f. 572.

Most na Tiberu

Most s jednim lukom prikazan na Tiberijevim sestercijima najvjerojatnije je *Pons Cestius* koji je povezivao Tiberiski otok s desnom obalom Tibera, a vjerojatno ga je gradio onaj Cestije koji je bio *curator viarum* između 62. i 27. g. pr. Kr.⁴⁷

65. SESTERCIJ, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 569.

Revers: Legenda S.P.Q.R.OPTIMO.PRINCIPI. i S.C. (in ex.).

Luk mosta u obliku dvokatne kolonade između dva tornja. Na tornjevima statue između trofeja. Ispod mosta je čamac (slika 65.).

Slika 65.

Isti prikaz s istom legendom javlja se i na asu (RIC 569) i dupondiju (RIC 570) kovanim u Rimu 103./111. g.

Luka Ostija

(vidi pod NERON)

66. SESTERCIJ, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 471.

Revers: Legenda PORTVM.TRAIANI. i S.C. (in ex.).

Oktogonalna luka, sa sedam strana okružena građevinama s kolonadama (skladišta?), a na osmoj strani ulaz je u luku. U luci su tri broda (slika 66.).

Slika 66.

Identičan se novac kovao u Rimu i 114./117. g. (RIC 631, 632).

⁴⁷ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 63.

Trajanovi prekovi republikanskog novca

Hram Veste na Forumu

(vidi pod NERON)

67. DENAR, Ag, oko 107. g., (pre)kovan: Rim, RIC 795 (796).

(Prekov DENARA Kvinta Kasija (*Q. CASSIUS*), oko 58. g. pr. Kr.)

Revers: Legenda IMP.CAES.TRAIAN.AVG.GER.DAC.P.P.REST.

Kružni heksastilni hram s polukuglastim krovom na kojem je statua s paterom i skeptom. U hramu je *sella curulis*. Lijevo je od hrama urna, desno na ploči natpis A. C. (*absolvo, condemno*), (slika 67.).

Slika 67.

Emilijeva bazilika (*Basilica Aemilia*)

Godine 179. pr. Kr. izgrađena je ta bazilika na sjeveroistočnom dijelu Foruma i prvotno je bila zvana „*Fulvia et Aemilia*“. Godina 80. – 78. pr. Kr. prvi je put obnovljena, i to je učinio *M. Aemilius Lepidus*. Godina 55. – 54. pr. Kr. njezinu je drugu obnovu započeo *L. Aemilius Paullus*, a 20 godina kasnije posvetio ju je njegov sin *L. Aemilius Lepidus Paullus*. Nakon višestrukih požara i obnavljanja, 410. g., za Alarihova osvajanja Rima, gotovo je bez ostatka srušena.⁴⁸

68. DENAR, Ag, oko 107. g., (pre)kovan: Rim, RIC 790.

(Prekov DENARA Marka Emilija Lepida (*M. AEMILIUS LEPIDUS*), oko 66. g. pr. Kr.)

Revers: Legenda IMP.CAES.TRAIAN.AVG.GER.DAC.P.P.REST., M.LEPIDVS. AIMILIA. (in ex.), i REF. i S.C. lijevo i desno od Emilijeve bazilike koja je prikazana kao dvokatna građevina s kolonadama od pet stupova i na donjem i na gornjem katu, a između katova su štitovi. Donja je kolonada dorska, a gornja korintaska (slika 68.).

Slika 68.

⁴⁸ The Roman Forum, str. 138.

Hram Jupitera Feretrija (*Iuppiter Feretrius*)

Prvi je hram Jupitera Feretrija potjecao još iz Romulova doba. Hram se nalazio na Kapitoliju. Prema antičkim izvorima, bila je to mala građevina. U Augustovo doba bila je već poprilično oronula te ju je on obnovio.⁴⁹

69. DENAR, Ag, oko 107. g., (pre)kovan: Rim, RIC 809.

(Prekov DENARA Publija Kornelija Lentula Marcelina (*P. CORNELIUS LENTULUS MARCELLINUS*), oko 38. g. pr. Kr.)

Revers: Legenda IMP.CAES.TRAIAN.AVG.GER.DAC.P.P.REST. i MARCELLVS. – COS.QVINQ. lijevo i desno od tetrastilnoga hrama do kojeg vodi sedam stuba. Ispred stuba muška je figura s trofejem (slika 69.).

Slika 69.

HADRIJAN (117. – 138. g.)

Hram Herkula Viktora

Hram Herkula Viktora nalazio se na Forumu Boariju. Izgrađen je ubrzo nakon 100. g. pr. Kr. Njegova je kružna forma grčka, kao i stube koje su okruživale cijeli hram, te korintski stupovi. Vjerojatno je to rad nekog atenskoga graditelja.⁵⁰ U 15. st. uklonjeni su ostatci toga hrama i tom je prilikom pronađen pozlaćeni brončani kip Herkula s jabukama Hesperida i buzdovanom.⁵¹

70. AUREJ, Au, 119./122. g., kovnica: Rim, RIC 57.

Revers: Legenda P.M.TR.PCOS.III.

U tetrastilnom hramu s ravnim krovom stoji nag Herkul s buzdovanom i jabukama Hesperida. Do hrama vode stube uz koje stoje bradata maska riječnoga božanstva i pramac lađe (slika 70.).

Slika 70.

⁴⁹ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 51.

⁵⁰ Roman Empire, str. 301.

⁵¹ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 44.

Javlja se i varijanta toga prikaza gdje Herkul u tetrastilnom hramu drži jednu jabuku, a na dnu su dva lica, od kojih je desno Jupiterovo (RIC 58). Također se javlja i prikaz Herkula koji stoji u hramu s dva stupa, drži toljagu, a ispod je riječno božanstvo (RIC 56). Oba su prikaza na aurejima kovanim u Rimu 119./122. g., a legenda je ista.

71. AUREJ, Au, 119./122., kovnica: Rim, RIC 59.

Revers: Legenda P.M.TR.P.COS.III.

U hramu s dva stupa i ravnim krovom stoji nagi Herkul s toljagom i jabukom, između dvije ženske statue koje predstavljaju Hesperide. Pod hramom je riječno božanstvo i pramac broda (slika 71.).

Slika 71.

Javljaju se i dvije varijante toga prikaza, u jednoj varijanti u distilnom hramu između Hesperida nagi Herkul drži samo toljagu, a ispod hrama nalaze se riba i riječno božanstvo (RIC 61); u drugoj varijanti Herkul drži toljagu i jabuku, ali pod hramom je pramac broda i maska (RIC 60). U obje varijante legenda je ista; obje varijante nalaze se na aurejima kovanim u Rimu 119./122. g.

Hram Venere i Rome

Hram Venere i Rome izgrađen je u Hadrijanovo doba, 135. g., na mjestu vestibula Neronove palače (*Domus Aurea*). Kasnije ga je obnovio Maksencije. Hram je bio okružen portikom, dug je bio 166, a širok 100 metara. U pročelju je imao 10 stupova (dekastil), a po 20 stupova na bočnim stranama. Unutrašnjost je bila podijeljena u dvije cele, sa po pet pari niša, a završavale su apsidama od kojih je jedna gledala na *Forum Romanum*, a druga na Kolosej.⁵²

72. SESTERCIJ, Ae, 134./138. g., kovnica: Rim, *Bauten Roms auf Münzen und Medaillen* 58.

Revers: Legenda EX.S.C. (in ex.) i S – C lijevo i desno od dekastilnoga hrama na podiju od pet stuba. U zabatu su tri figure, središnja stoji, a lijevo i desno od nje po jedna leži; vjerojatno Jupiter, Junona i Minerva. Na krovu kvadriga i statue na uglovima (Viktorije?). Lijevo i desno od hrama nalaze se dva visoka stupa na kojima su statue (slika 72.).

⁵² Roman Empire, str. 303.

Slika 72.

Javlja se i sestercij također kovan u Rimu 134./138. g., s gotovo identičnim prikazom, ali s legendom EX.S.C. (in ex.) i S.P.Q.R. (RIC 784).

73. SESTERCIJ, Ae, 134./138. g., kovnica: Rim, RIC 783.

Revers: Legenda S.P.Q.R. (in ex.) i S – C lijevo i desno od hrama s deset stupova u pročelju, na podiju od pet stuba (slika 73.).

Slika 73.

Govornica (Rostra)

Glavna govornica za javna obraćanja u doba Republike bila je na Forumu, južno od Komicija, a preko puta Kurije Hostilije. Gradnju nove govornice započeo je Cezar, a dovršio August. Nalazila se na sjeverozapadnom kraju Forumu.⁵³

74. SESTERCIJ, Ae, 125./128. g., kovnica: Rim, RIC 640.

Revers: Legenda COS.III. i S.C. (in ex.).

Hadrijan odjeven u togu stoji na govornici koja podsjeća na hram, no prepoznatljiva je po kljunovima zarobljenih brodova. Car se obraća grupi od pet građana (slika 74.).

Slika 74.

⁵³ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 13.

75. SESTERCIJ, Ae, 125./128. g., kovnica: Rim, RIC 639.

Revers: Legenda COS.III. i S.C. (in ex.).

Prikaz na reversu vrlo je sličan prethodno opisanom prikazu, no car se obraća grupi od tri građanina (slika 75.).

Slika 75.

Na Hadrijanovim sestercijima kovanim u Rimu 125./128. g. javlja se i prikaz careva obraćanja grupi od šest osoba, vjerojatno vojnika (RIC 641). Legenda je ista.

Također se javlja i varijanta sestercija kovanog također u Rimu 125./128. g. s prikazom Hadrijana koji stoji između dvoje djece te se obraća grupi od šest građana. Legenda je S.C. (RIC 695).

Hram Rome i Augusta

(vidi pod AUGUST)

76. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 130. g., kovan: provincija Bitinija, RIC 459.

Revers: Legenda COM – BIT lijevo i desno od tetrastilnoga hrama na podiju od tri stube. Na frizu natpis ROM.S.P.AVG. U unutrašnjosti hrama stoji Hadrijan i drži koplje i Viktoriju (slika 76.).

Slika 76.

Na bitinijskim „cistoforima“ iz 130. g. pojavljuje se i gotovo identičan prikaz, ali Hadrijana kruni Roma. Legenda je ista, a i natpis na frizu (RIC 460).

77. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 130. g., kovan: provincija Bitinija, RIC 461.

Revers: Legenda COM – BIT lijevo i desno od oktostilnoga hrama na podiju od tri stube. Na frizu natpis ROM.S.P.AVG. (slika 77.).

Slika 77.

Javlja se i bitinijski „cistofor“ iz 130. g. s istim prikazom, ali s legendom COM. BIT.S.P.R. (RIC 462).

Hram Dijane Efeške

(vidi pod KLAUDIJE)

78. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 134./138. g., kovan: provincija Azija, RIC 475.

Revers: Legenda DIA. - NA. EPHESIA (in ex.).

Statua Dijane Efeške u tetrastilnom hramu na podiju od tri stube (slika 78.).

Slika 78.

Na azijskim „cistoforima“ kovanim 134./138. g. pojavljuje se i gotovo isti prikaz, ali s heksastilnim hramom. Legenda je ista (RIC 476), kao i na „cistoforima“ iz 128./132. ili 138./139. g., gdje se također nalazi isti prikaz, ali s distilnim hramom (RIC 526).

Na azijskim tetradrahmama ili „cistoforima“ kovanim 128./132. ili 138./139. g. javljaju se mnogi hramovi posvećeni različitim božanstvima: tetrastilni hram u kojem je Apolon koji drži jelena i luk, a legenda je COS.III. (RIC 519); tetrastilni hram u kojem stoje dvije Nemeze, jedna nasuprot drugoj, a legenda je COS.III. i SMVR. - in ex. (RIC 521); tetrastilni hram u kojem je Prozerpina, a legenda je COS.III. i SARD. - in ex. (RIC 522); heksastilni hram s legendom COS.III. (RIC 523).

Minervin hram

79. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 128./132. ili 138./139. g., kovan: provincija Azija, RIC 520.

Revers: Legenda COS – III lijevo i desno od distilnoga hrama u kojem se nalazi Minerva koja drži pateru i koplje, a kraj njezinih je nogu štiti (slika 79.).

Slika 79.

Pojavljuje se i azijski „cistofor“ kovan 124. g., s prikazom slavoluka na kojem su dva konja. Legenda je COS.III. (RIC 470).

Medaljoni

Među Hadrijanovim kovanjima javljaju se i dva tipa brončanih medaljona s arhitektonskim prikazima. Na jednom je prikazan *Pons Aelius*, a na drugom Matidijin hram.

Pons Aelius

Pons Aelius most je preko Tibera, građen u Hadrijanovo doba te dovršen 134. g.⁵⁴

80. MEDALJON, bronca, 134./138., kovnica: Rim, *Bauten Roms auf Münzen und Medaillen* 123.

Revers: Bez legende. *Pons Aelius* s osam statua na bogato ukrašenoj ogradi (slika 80.).

Slika 80.

⁵⁴ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 64.

Matidijin hram

Matidija je bila majka Hadrijanove supruge Sabine. Hadrijan je njoj u čast podigao hram na Marsovu polju.⁵⁵

81. MEDALJON, bronca, 119./121., kovnica: Rim, *Bauten Roms auf Münzen und Medaillen 130.*

Revers: Legenda DIVAE.MATIDIAE.SOCRVI. i S – C lijevo i desno od distilnoga hrama u kojem sjedi Matidija. Lijevo i desno od nje, u nišama, po jedna Viktorija. Lijevo i desno od hrama portik s kolonadama (slika 81.).

Slika 81.

ANTONIN PIJ (Cezar 138. g., August 138. – 161. g.)

Hram Božanskog Augusta (Divus Augustus)

(vidi pod KALIGULA)

82. DENAR, Ag, 145./161. g., kovnica: Rim, RIC 143.

Revers: Legenda TEMPLVM.DIV.AVG.REST. i COS.III. (in ex.).

Prikaz oktostilnoga hrama u kojemu su dvije statue – *Divus Augustus* i Livija (slika 82.).

Slika 82.

Isti prikaz s istom legendom javlja se i na aureju iz 145./161. g. (RIC 143), a i na denarima kovanim 157./158. g. (RIC 272), i 158./159. g. (RIC 290), a uz dodatak legendi S.C. i na sestercijima kovanim 145./161. g. (RIC 787), 157./158. g. (RIC 978),

⁵⁵ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 67.

158./159. g. (RIC 1004), na dupondijima kovanim 158./159. g. (RIC 1017) te na asevimama kovanim 145./161. g. (RIC 829), 158./159. g. (RIC 1025) i 159./160. g. (RIC 1040).

Godina 145./161. g. kovao se i denar s istim prikazom, ali s legendom *TEMPLVM. DIVI.AVG.REST.COS.III.* (RIC 144).

Uz isti prikaz javlja se i legenda *TEMPL.DIV.AVG.REST.COS.III.S.C.* na sestercijima (RIC 1003) i asevimama (1024) kovanim 158./159. g., a legenda *TEMPL.DIVI. AVG.REST.COS.III:S.C.* također na sestercijima (RIC 1003a) i asevimama (RIC 1024a) iz 158./159. g.; ista se legenda, ali bez dodatka *S.C.* nalazi na aurejima iz 158./159. g. (RIC 289) i aurejima i denarima iz 159./160. g. (RIC 305a).

Isti prikaz hrama posvećenog Božanskom Augustu, ali s legendom *AED.DIVI.AVG. REST.COS.III.* javlja se na denarima kovanim 145./161. g. (RIC 124) i 158./159. g. (RIC 284), a ista legenda uz dodatak *S.C.* i na sestercijima kovanim 145./161. g. (RIC 755), 157./158. g. (RIC 973), 158./159. g. (RIC 998), na dupondijima kovanim 145./161. g. (RIC 795) i 157./158. g. (RIC 988) te na asevimama iz 157./158. g. (RIC 994).

Legenda *AEDE.DIVI.AVG.REST.COS.III.S.C.* dolazi uz isti prikaz na sestercijima kovanim 158./159. g. (RIC 998a), na dupondijima iz 145./161. g. (RIC 796) i 158./159. g. (RIC 1013) i asevimama iz 158./159. g. (RIC 1021).

Isti prikaz, ali s legendom *TR.POT.XIIII.COS.III.S.C.* pojavljuje se na sesterciju iz 150./151. g. (RIC 870), a i varijanta s malo duljom legendom *TR.POT.XIIII.COS. III.PIETAS.S.C.* (RIC 873).

Svi su ti novci kovani u Rimu.

Hram Venere i Rome

(vidi pod HADRIJAN)

83. SESTERCIJ, Ae, 139. g., kovnica: Rim, RIC 543.

Revers: Legenda *ROMAE.AETERNAE.* i *S.C.* (in ex.).

Dekastilni hram na podiju od tri stube. Na sredini krova sjedi Roma, a na uglovima Viktorije. Na zabatu su figure (slika 83.).

Slika 83.

Isti prikaz s istom legendom javlja se i na sestercijima (RIC 622) i na dupondijima (RIC 664) kovanim 140./144. g. u Rimu, a javlja se i varijanta sestercija kovanih također

u Rimu 140./144. g. s istom legendom i gotovo istim prikazom, ali u središtu je hrama figura Rome koja sjedi (RIC 623).

84. SESTERCIJ, Ae, 140./144. g., kovnica: Rim, RIC 651.

Revers: Legenda VENERI.FELICI. I S.C. (in ex.).

Dekastilni hram, razmaknutih stupova u sredini, na podiju od tri stube. U zabatu figure, a na krovu u sredini Roma, na uglovima Viktorije (slika 84.).

Slika 84.

Isti prikaz s istom legendom javlja se i na dupondijima kovanim u Rimu 140./144. g. (RIC 673), a postoji i varijanta sestercija kovanih također u Rimu 140./144. g. s istom legendom i gotovo istim prikazom, ali sa sjedećom figurom Rome u hramu (RIC 652).

Edikula

Na novcima Antonina Pija pojavljuje se prikaz edikule u kojoj je statua cara, no nije poznato gdje se ona nalazila.⁵⁶

85. SESTERCIJ, Ae, 153./154. g., kovnica: Rim, RIC 913.

Revers: Legenda COS.III. I S.C. (in ex.).

Distilno svetište kružnoga krova. U unutrašnjosti statua cara na podestu. Car u lijevoj ruci drži skeptar, a u desnoj grančicu (slika 85.).

Slika 85.

⁵⁶ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 86.

Isti prikaz s istom legendom javlja se i na sestercijima kovanim 156./157. g. (RIC 959), 157./158. g. (RIC 974), 158./159. g. (RIC 999) i 159./160. g. (RIC 1029), na dupondijima kovanim 154./155. g. (RIC 931), 157./158. g. (RIC 989) i 158./159. g. (RIC 1014) te na asevima iz 153./154. g. (RIC 923), 157./158. g. (RIC 995), 158./159. g. (RIC 1022) i 159./160. g. (RIC 1039).

Isti prikaz, s legendom COS.III. javlja se i na denarima kovanim 152./153. g. (RIC 227), 157./158. g. (RIC 269), 158./159. g. (RIC 285) i 159./160. g. (RIC 296).

Svi su ti novci kovani u Rimu.

Na asu kovanom 148./149. g. u Rimu pojavljuje se uz legendu VOTA prikaz Antonina Pija i dvije figure koje stoje pred tetrastilnim hramom (RIC 864).

Medaljoni

Među kovovima Antonina Pija javljaju se i dva tipa brončanih medaljona s arhitektonskim prikazima. Prikazuju se svetište Bakha i Eskulapovo svetište.

Svetište Bakha

Svetište Bakha nalazilo se na Svetoj cesti (*Via Sacra*). Godine 1899. preko puta Konstantinove bazilike pronađen je komad zaobljene grede s Menadom u plesu. Prema arhitektonskim ostacima i prikazu s medaljona Antonina Pija koji je restaurirao svetište, bio je to kružni hram s polukružnom kolonadom.⁵⁷

86. MEDALJON, bronca, 145. g. kovnica: Rim, *Bauten Roms auf Münzen und Medaillen 31*.

Revers: Bez legende. Prikaz kružnoga hrama okruženog polukružnom kolonadom. U unutrašnjosti hrama nalazi se statua Bakha. Ispred statue stoji tronožac. Lijevo je viktimarij sa žrtvenim jarcem, a desno poslužitelj sa zdjelom punom voća (slika 86.).

Slika 86.

⁵⁷ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 21.–22.

Eskulapovo svetište

Između dva rukavca Tibera, u južnom dijelu Marsova polja, ležala je *Insula Tiberina*, zvana i *Insula Aesculapii*. Godine 229. pr. Kr. za slavno svetište u Rimu donesena je brodom iz Epidaura sveta zmija koja je plivala uz taj otok. Ta je legenda prikazana na medaljonu Antonina Pija.⁵⁸

87. MEDALJON, bronca, 140./143. g. kovnica: Rim, *Bauten Roms auf Münzen und Medaillen* 124.

Revers: Legenda AESCVLAPIVS (in ex.).

Ispod mosta prolazi brod na čijem se pramcu uvija Eskulapova zmija. Ispred leži riječni bog Tiber. U pozadini su na kamenitoj obali građevine, vjerojatno je to Insula Tiberina (slika 87.).

Slika 87.

FAUSTINA STARIJA (105. – 141. g.), supruga Antonina Pija

Antonin Pij kovao je za svoju suprugu Faustinu novac i za njezina života i nakon njezine smrti. Od prikaza građevina pojavljuje se samo hram Božanske Faustine (*Diva Faustina*), njegova je izgradnja započela nakon njezine smrti pa su tako i novci kovani od 141. g., pa do smrti Antonina Pija 161. godine.

Hram Božanske Faustine (*Diva Faustina*)

Faustina I., supruga Antonina Pija, umrla je 141. g. i tada je Antonin Pij dao podići hram u njezinu čast. Nakon smrti Antonina Pija 161. g., Senat je taj hram posvetio i njemu. Hram je podignut na sjevernom dijelu Foruma, južno od Emilijeve bazilike. Od 12. stoljeća na tom je mjestu crkva San Lorenzo in Miranda, ali ispred sadašnje barokne fasade crkve očuvana je prednja fronta antičkoga hrama.⁵⁹

88. SESTERCIJ, Ae, 141./161. g., kovnica: Rim, RIC – ANTONIN PIJ - 1115.

Revers: Legenda AETERNITAS (in ex.) i S – C lijevo i desno od heksastilnoga hrama ispred kojeg je ograda. Sa svake strane hrama, na podiju nalazi se po jedna statua na visokoj bazi, a ispred podija tron s okruglim naslonom. U unutrašnjosti hrama

⁵⁸ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 64.

⁵⁹ The Roman Forum, str. 99.–104.

nalazi se statua Božanske Faustine koja sjedi sa skeptom u ljevici i malom figurom u desnici. U zabatu figure, na sredini krova kvadriga, a na uglovima Viktorije (slika 88.).

Slika 88.

Isti prikaz s istom legendom javlja se i na dupondiju i asu (RIC – ANTONIN PIJ – 1168), a bez S – C u legendi i na aureju (RIC – ANTONIN PIJ – 354), kovanim 141./161. g. u Rimu.

89. AUREJ, Au, 141./161. g., kovnica: Rim, RIC – ANTONIN PIJ – 406.

Revers: Bez legende. Heksastilni hram na podiju od pet stuba. Na sredini krova kvadriga, a na uglovima Viktorije sa štitovima. U zabatu ženska figura s paterom i skeptom, a lijevo i desno od nje po jedno dijete (slika 89.).

Slika 89.

Isti se prikaz javlja i na sesterciju kovanom u Rimu 141./161. g., s legendom S.C. (RIC – ANTONIN PIJ – 1152).

90. DENAR, Ag, 141./161. g., kovnica: Rim, RIC – ANTONIN PIJ – 343.

Revers: Legenda AED.DIV.FAUSTINAE.

Heksastilni hram ispred kojeg je ograda. Na sredini krova kvadriga, a na uglovima Viktorije. U zabatu figure. U unutrašnjosti hrama statua Božanske Faustine koja sjedi (slika 90.).

Slika 90.

91. SESTERCIJ, Ae, 141./161. g., kovnica: Rim, RIC – ANTONIN PIJ – 1148.

Revers: Legenda PIETAS.AVG. i S.C. (in ex.).

Heksastilni hram na podiju od tri stube. Na sredini krova kvadriga, na uglovima Viktorije (slika 91.).

Slika 91.

Isti se prikaz s istom legendom javlja i na dupondiju i asu (RIC – ANTONIN PIJ – 1195), a bez S.C. u legendi i na denaru (RIC – ANTONIN PIJ – 396), kovanim 141./161. g. u Rimu.

92. DENAR, Ag, 141./161. g., kovnica: Rim, RIC – ANTONIN PIJ – 388.

Revers: Legenda DEDICATIO.AEDIS.

Heksastilni hram na podiju od četiri stube. Na sredini krova kvadriga, na uglovima Viktorije (slika 92.).

Slika 92.

Isti se prikaz, uz dodatak legendi S.C., pojavljuje i na sesterciju kovanom u Rimu 141./161. g. (RIC – ANTONIN PIJ – 1137).

Antonin Pij kovao je novac i za svoju kćer Faustinu Mlađu, suprugu Marka Aurelija. Od prikaza građevina javlja se samo prizor žrtvenog obreda kojeg nad oltarom obavljaju tri svećenika i tri Vestalke pred heksastilnim hramom. To je sestercij kovan u Rimu 145./146. g. Legenda je S.C. (RIC – ANTONIN PIJ – 1384).

MARKO AURELIJE (Cezar 139. – 161., August 161. – 180. g.)

Merkurov hram

Merkurov hram nalazio se na padini Aventina, nasuprot Cirka (*Circus Maximus*), a bio je posvećen 495. g. pr. Kr. Na žalost, do danas se nisu očuvali ni tragovi toga hrama.⁶⁰

93. SESTERCIJ, Ae, 172./173. g., kovnica: Rim, RIC 1074 (1075, 1076).

Revers: Legenda IMP.VI.COS.III., S.C. i RELIG.AVG. (in ex.).

Tetrastilni hram na podiju od četiri stube. Stupovi imaju formu herma. U unutrašnjosti hrama nalazi se na postolju statua Merkura s petasom, kaducejem i kesom s novcem. Zabat je polukružni, a u njemu su prikazani Merkurovi atributi: kornjača, pijetao, ovan, petas, kaducej i kesa s novcem (slika 93.).

Slika 93.

Dunavski most

Taj je prikaz vezan uz rat protiv Markomana na Dunavu kad je provincija Panonija zapravo postala vojnom operacijskom bazom Marka Aurelija.

94. SESTERCIJ, Ae, 171./172. g., kovnica: Rim, RIC 1047.

Revers: Legenda IMP.VI.COS.III., S.C. i VIRTVS.AVG. (in ex.).

Marko Aurelije prelazi most preko Dunava, slijedi ga pet vojnika; dvojica nose oznake kohorti, jedan koplje, a i konj nosi koplje. Ispod mosta su tri lađe (slika 94.).

Slika 94.

⁶⁰ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 46.

Postoji i sestercij kovan u Rimu 171./172. g. s istom legendom i gotovo identičnim prikazom, ali sa šest vojnika (RIC 1048).

Sličan prikaz, ali s dva vojnika i konjanikom javlja se i na aureju kovanom u Rimu 171./172. g. Legenda je ista, ali bez S.C. (RIC 270).

LUCILA (145./182. g.), supruga Lucija Vera

Lucije Ver (161./169. g.) za svoju je suprugu Lucilu kovao medaljon s prikazom hrama Veste na Forumu.

Hram Veste na Forumu

(vidi pod NERON)

95. MEDALJON, 161./162. g., kovnica: Rim, *Göbl 3503*.

Revers: Bez legende. Šest Vestalki prinosi žrtvu na oltaru. U pozadini je hram sa četiri stupa i kupolastim krovom. U unutrašnjosti hrama nalazi se statua Veste (slika 95.).

Slika 95.

KOMOD (Cezar 166. – 180. g., August 180. – 192. g.)

Svetište Jana Kvadrifronta (*Ianus Quadrifrons*)

Svetište Jana Kvadrifronta nalazilo se u blizini ulaza na Nervin Forum ili „*Forum Transitorium*“. Imalo je četiri ulaza i statu u boga sa četiri lica.⁶¹

96. SESTERCIJ, Ae, 186. g., kovan: Rim, RIC 460.

Revers: Legenda PM.TR.P.XI.IMP.VII., S – C, COS.V.P.P. (in ex.). Jan sa skeptom stoji na niskom postolju u distilnom svetištu (slika 96.).

⁶¹ Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, str. 28.

Slika 96.

Isti prikaz, s istom legendom pojavljuje se i na asu kovanom u Rimu 186. g. (RIC 479). Isti prikaz, ali s legendom PM.TR.P.XII.IMP.VIII., COS.V.P.P. javlja se i na aureju kovanom u Rimu 186./187. g. (RIC 141) te na brončanom medaljonu kovanom 187. g., također u Rimu (*Bauten Roms auf Münzen und Medaillen* 46).

Luka Ostija

(vidi pod NERON)

97. MEDALJON, bronca/mjed, 191. g., kovan: Rim, *Göbl* 3545.

Revers: Legenda VOTIS FELICIBVS.

Dva jedrenjaka i tri broda na vesla pred ulazom su u luku sa svjetionikom. Ispred svjetionika dva su žrtvovatelja s bikom (slika 97.).

Slika 97.

ZAKLJUČAK

U razdoblju od julijevsko-klaudijevske dinastije do kraja antoninske dinastije gotovo su svi carevi, osim Ota, kovali novac s prikazima građevina. Najviše prikaza različitih građevina nalazi se na novcima Augusta, Domicijana, Trajana, Hadrijana i Antonina Pija, što i ne čudi s obzirom na njihovu bogatu graditeljsku djelatnost. Za neke pak careve, poput Kaligule, Galbe, Vitelija, Tita i Lucija Vera, postoji tek po jedan prikaz građevina na novcu.

Uglavnom su to prikazi građevina iz samog grada Rima, a građevine iz rimskih provincija češće su prikazivane na rimskom provincijalnom i kolonijalnom novcu koji u ovom radu nije obrađivan.

Najčešće su prikazani razni hramovi, svetišta i bazilike, od kojih se najviše puta pojavljuju hram Jupitera Kapitolijskoga (*Iuppiter Optimus Maximus*), hram Veste na Forumu i hram Augusta i Rome, vjerojatno u Pergamu. Također su prikazane i mnogobrojne druge građevine: Kurija Julija, *Castra Praetoria*, *Macellum Magnum*, Kolosej, tj. Amfiteatar Flavijevaca, palača Flavijevaca, *Circus Maximus*, govornica, tj. *Rostra*, a prikazani su i Trajanov Forum, mnogobrojni slavoluci, nekoliko mostova, luka Ostija te gradska vrata Auguste Emerite u Luzitaniji.

Većina je prikaza determinirana, no neki od prikazanih hramova i slavoluka, na žalost, ne mogu se identificirati pa se do danas ne zna gdje su se točno nalazili, tko ih je i kada izgradio te kome su bili posvećeni.

I kroz raznovrsnost i mnogobrojnost prikaza različitih građevina na rimskom carskom novcu od Augusta do Komoda vidljivo je koliko su Rimljani bili ponosni na svoja graditeljska dostignuća, arhitekta i mnogobrojne monumentalne građevine. Najbolja i najvažnija graditeljska ostvarenja prikazana su na novcu. Time su Rimljani veličali svoje graditeljske pothvate, ali i ovjekovječili ih te ih tako učinili i nama dostupnima. Zahvaljujući zadivljujućoj preciznosti prikaza tih građevina, danas se može rekonstruirati kako su zaista izgledali oni objekti koji se do danas nisu očuvali, i upravo je u tome, uz samu povijesnu, arheološku, numizmatičku i umjetničku vrijednost, najveća važnost tih novaca.

POPIS SLIKA

AUGUST

1. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 19./18. g. pr. Kr., kovnica: Efez?, RIC 16. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 42., sl. 2.63.).
2. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia (Cordoba, Španjolska), RIC 282. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 41., sl. 2.62.).
3. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 287. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 41., sl. 2.61.).
4. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 292. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 42., sl. 2.71.).
5. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 277. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 41., sl. 2.60.).
6. DENAR, Ag, 19./15. g. pr. Kr., kovan: Mala Azija, RIC 56. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 81., sl. 159.).
7. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 19./18. g. pr. Kr., kovan: Pergam?, RIC 15. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 41., sl. 2.53.).
8. AUREJ, Au, 30./27. g. pr. Kr., kovan: Mala Azija, RIC 5. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 81., sl. 158.).

9. DENAR, Ag, 27./20. g. pr. Kr., kovan: Mala Azija, RIC 35. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 39., sl. 2.23.).
10. AUREJ, Au, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 311. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 16., sl. 19.).
11. DENAR, Ag, 16. g. pr. Kr., kovnica: Rim, RIC 149. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 17., sl. 21.).
12. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 19./18. g. pr. Kr., kovnica: Efez, RIC 17. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 16., sl. 18.).
13. DENAR, Ag, 27./20. g. pr. Kr., kovan: Mala Azija, RIC 37. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 39., sl. 2.25.).
14. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 317. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 81., sl. 160.).
15. DENAR, Ag, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 318. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 82., sl. 161.).
16. AUREJ, Au, 20./16. g. pr. Kr., kovnica: Colonia Patricia, RIC 315. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 82., sl. 162.).
17. DENAR, Ag, 25./22. g. pr. Kr., kovnica: Emerita Augusta, RIC 229. (*Göbl, R.*, Antike Numismatik – Band 2, München, 1978., t. 165., sl. 3552.).

TIBERIJE

18. SESTERCII, Ae, 34./36. g., kovnica: Rim, RIC 38. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 49., sl. 5.15.).
19. DUPONDIJ, Ae, oko 22. g., kovnica: Rim, RIC 4 (pod Divus Augustus). (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 58., sl. 112.).

KALIGULA

20. SESTERCII, Ae, 39./40. g., kovnica: Rim, RIC 36 (35 – 37). (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 23., sl. 33.).

KLAUDIJE

21. DENAR, Ag, 46./52. g., kovnica: Rim, RIC 9 (10, 11, 12, 13 i 15). (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 58., sl. 12.11.).
22. DENAR, Ag, 46./52. g., kovnica: Rim, RIC 17. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 75., sl. 144.).
23. AUREJ, Au, 41./45. g., kovnica: Rim, RIC 75. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 50., sl. 6.1.).
24. SESTERCII, Ae, 42. g. (i kasnije), kovnica: Rim, RIC 62. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 59., sl. 12.24.).
25. AUREJ, Au, 41./52. g., kovnica: Rim, RIC 22 (22 – 25). (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 58., sl. 12.5.).

26. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 41./52. g., kovnica: Efez, RIC 53. (*Göbl, R.*, Antike Numismatik – Band 2, München, 1978., t. 156., sl. 3353A.).
27. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 41./52. g., kovnica: Efez, RIC 52. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 59., sl. 12.19.).

NERON

28. AUREJ, Au, 64./68. g., kovnica: Rim, RIC 58. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 8., sl. 2.).
29. SESTERCIJ, Ae, 65./68. g., kovnica: Rim, RIC 170 (171 – 173, 179, 180, 182 – 189). (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 65., sl. 14.34.).
30. DUPONDIJ, Ae, 64./68. g., kovnica: Lugdunum, RIC 274 (275 – 279). (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 64., sl. 14.33.).
31. SESTERCIJ, Ae, 64./66. g., kovnica: Lugdunum, RIC 147 (148 – 157). (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 63., sl. 14.46.).
32. SESTERCIJ, Ae, 64./66. g., kovnica: Rim, RIC 88a. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 78., sl. 150.).

Gradanski ratovi – novac rimske vojske u Gornjoj Germaniji

33. DENAR, Ag, 68. g., kovan: Gornja Germanija, RIC – CLASS IV – 6. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 49., sl. 90.).

GALBA

34. AS, Ae, 68./69. g., kovnica: Tarraco, RIC 101. (*Göbl, R.*, Antike Numismatik – Band 2, München, 1978., t. 154., sl. 3302.).

VITELIJE

35. DENAR, Ag, 69. g., kovnica: Lugdunum, RIC – GAUL – 6. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 49., sl. 91.).

VESPAZIJAN

36. AS, Ae, 73. g., kovnica: Rim, RIC 548. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 9., sl. 3.).
37. AUREJ, Au, 73. g., kovnica: Rim, RIC 59 (69). (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 9., sl. 4.).
38. SESTERCIJ, Ae, 76. g., kovnica: Rim, RIC 577. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 49., sl. 92.).
39. SESTERCIJ, Ae, 71. g., kovnica: Rim, RIC 453. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 69., sl. 131.).

TIT

40. SESTERCIJ, Ae, 80./81. g., kovnica: Rim, RIC 110. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 90., sl. 22.90.).

DOMICIJAN

41. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 82. g., kovnica: Efez, RIC 222. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 50., sl. 93.).

42. DENAR, Ag, 88./96. g.?, kovnica: Rim, RIC 207. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 50., sl. 95.).
43. AS, Ae, 88. g., kovnica: Rim, RIC 385a. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 50., sl. 94.).
44. DUPONDIJ, Ae, 88. g., kovnica: Rim, RIC 381. (*Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. II, London, 1972., t. VI, sl. 104.).
45. DUPONDIJ, Ae, 88. g., kovnica: Rim, RIC 383. (*Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. II, London, 1972., t. VI, sl. 103.).
46. SESTERCIJ, Ae, 88. g., kovnica: Rim, RIC 375. (*Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. II, London, 1972., t. VI, sl. 97.).
47. DENAR, Ag, 88. – 96. g.?, kovnica: Rim, RIC 204. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 69., sl. 132.).
48. SESTERCIJ, Ae, 95./96. g., kovnica: Rim, RIC 413. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 85., sl. 171.).
49. DENAR, Ag, 88./96. g., kovnica: Rim, RIC 205. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 42., sl. 77.).
50. SESTERCIJ, Ae, 85. g., kovnica: Rim, RIC 283 (256). (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 99., sl. 24.126.4.).
51. DENAR, Ag, 88./96. g.?, kovnica: Rim, RIC 206. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 66., sl. 127.).
52. SESTERCIJ, Ae, 85. g., kovnica: Rim, RIC 261. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 85., sl. 170.).
53. SESTERCIJ, Ae, 95./96. g., kovnica: Rim, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen 118. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 62., sl. 118.).

NERVA

54. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 98. g., kovan: Mala Azija, RIC 122 (123). (*Seaby, H. A.*, Roman Silver Coins – vol. II, London, 1968., str. 65., sl. 14.).
55. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 98. g., kovan: Mala Azija, RIC 116. (*Seaby, H. A.*, Roman Silver Coins – vol. II, London, 1968., str. 66., sl. 42.).

TRAJAN

56. AUREJ, Au, 112./114. g., kovnica: Rim, RIC 255 (256, 257). (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 106., sl. 27.12.).
57. SESTERCIJ, Ae, 112./114. g., kovnica: Rim, RIC 616 (617, 618). (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 29., sl. 48.).
58. AUREJ, Au, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 145 (146). (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 43., sl. 79.).
59. SESTERCIJ, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 575. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 44., sl. 81.).

60. SESTERCII, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 577. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstau, 2004., str. 111.,sl. 27.119.).
61. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 98./99. g., kovan: Mala Azija, RIC 723. (*Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. II, London, 1972., t. X, sl. 176.).
62. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 98./99. g., kovan: Mala Azija, RIC 720 (721). (*Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. II, London, 1972., t. X, sl. 175.).
63. SESTERCII, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 571. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 39., sl. 70.).
64. SESTERCII, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 572 (573). (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstau, 2004., str. 111.,sl. 27.118.).
65. SESTERCII, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 569. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstau, 2004., str. 111.,sl. 27.116.).
66. SESTERCII, Ae, 103./111. g., kovnica: Rim, RIC 471. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 78., sl. 151.).
67. DENAR, Ag, oko 107. g., (pre)kovan: Rim, RIC 795 (796), (prekov DENARA Q. CASSIUSA, oko 58. g. pr. K.). (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 9., sl. 5.).
68. DENAR, Ag, oko 107. g., (pre)kovan: Rim, RIC 790, (prekov DENARA M. AEMILIUSA LEPIDUSA, oko 66. g. pr. K.). (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 21., sl. 30.).
69. DENAR, Ag, oko 107. g., (pre)kovan: Rim, RIC 809, (prekov DENARA P. CORNELIUSA LENTULUSA MARCELLINUSA, oko 38. g. pr. K.). (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 51., sl. 97.).

HADRIJAN

70. AUREJ, Au, 119./122. g., kovnica: Rim, RIC 57. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 44., sl. 82.).
71. AUREJ, Au, 119./122., kovnica: Rim, RIC 59. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 45., sl. 83.).
72. SESTERCII, Ae, 134./138. g., kovnica: Rim, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen 58. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 35., sl. 58.).
73. SESTERCII, Ae, 134./138. g., kovnica: Rim, RIC 783. (*Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. II, London, 1972., t. XV, sl. 318.).
74. SESTERCII, Ae, 125./128. g., kovnica: Rim, RIC 640. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 14., sl. 14.).
75. SESTERCII, Ae, 125./128. g., kovnica: Rim, RIC 639. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstau, 2004., str. 127., sl. 32.152.).
76. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 130. g., kovan: provincija Bitinija, RIC 459. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstau, 2004., str. 121., sl. 32.51.).

77. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 130. g., kovan: provincija Bitinija, RIC 461. (*Seaby, H. A.*, Roman Silver Coins – vol. II, London, 1968., str. 99., sl. 240.).
78. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 134./138. g., kovan: provincija Azija, RIC 475. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 122., sl. 32.60.).
79. TETRADRAHMA („CISTOFOR“), Ag, 128./132. ili 138./139. g., kovan: provincija Azija, RIC 520. (*Seaby, H. A.*, Roman Silver Coins – vol. II, London, 1968., str. 103., sl. 300.).
80. MEDALJON, bronca, 134./138., kovnica: Rim, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen 123. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 64., sl. 123.).
81. MEDALJON, bronca, 119./121., kovnica: Rim, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen 130. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 68., sl. 130.).

ANTONIN PIJ

82. DENAR, Ag, 145./161. g., kovnica: Rim, RIC 143. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 140., sl. 35.104.).
83. SESTERCII, Ae, 139. g., kovnica: Rim, RIC 543. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 145., sl. 35.232.).
84. SESTERCII, Ae, 140./144. g., kovnica: Rim, RIC 651. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 36., sl. 61.).
85. SESTERCII, Ae, 153./154. g., kovnica: Rim, RIC 913. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 142., sl. 35.150.).
86. MEDALJON, bronca, 145. g. kovnica: Rim, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen 31. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 22., sl. 31.).
87. MEDALJON, bronca, 140./143. g. kovnica: Rim, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen 124. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 65., sl. 124.).

FAUSTINA STARIJA

88. SESTERCII, Ae, 141./161. g., kovnica: Rim, RIC – ANTONIN PIJ – 1115. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 24., sl. 37.).
89. AUREJ, Au, 141./161. g., kovnica: Rim, RIC – ANTONIN PIJ – 406. (*Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. III, London, 1972., t. III, sl. 72.).
90. DENAR, Ag, 141./161. g., kovnica: Rim, RIC – ANTONIN PIJ – 343. (*Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. III, London, 1972., t. III, sl. 53.).
91. SESTERCII, Ae, 141./161. g., kovnica: Rim, RIC – ANTONIN PIJ – 1148. (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 154., sl. 36.55.).
92. DENAR, Ag, 141./161. g., kovnica: Rim, RIC – ANTONIN PIJ – 388. (*Göbl, R.*, Antike Numismatik – Band 2, München, 1978., t. 163., sl. 3507.).

MARKO AURELIJE

93. SESTERCII, Ae, 172./173. g., kovnica: Rim, RIC 1074 (1075, 1076). (*Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004., str. 165., sl. 37.216.).

94. SESTERCII, Ae, 171./172. g., kovnica: Rim, RIC 1047. (*Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. III, London, 1972., t. XII, sl. 246.).

LUCILA

95. MEDALJON, 161./162. g., kovnica: Rim, Göbl 3503. (*Göbl, R.*, Antike Numismatik – Band 2, München, 1978., t. 163., sl. 3503.).

KOMOD

96. SESTERCII, Ae, 186. g., kovan: Rim, RIC 460. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 28., sl. 45.).
97. MEDALJON, bronca/mjed, 191. g., kovan: Rim, Göbl 3545. (*Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973., str. 79., sl. 152.).

Popis literature

- Babelon, J.*, Antička numizmatika, Beograd, 1970.
- Ducati, P.*, L'Arte Classica, Torino, 1967.
- Dtv – Lexikon der Antike – Geschichte, Band 3, München, 1965.
- Dtv – Lexikon der Antike – Kunst, Band 1, München, 1970.
- Dtv – Lexikon der Antike – Kunst, Band 2, München, 1970.
- Dtv – Lexikon der Antike – Religion Mythologie, Band 1, München, 1970.
- Dtv – Lexikon der Antike – Religion Mythologie, Band 2, München, 1970.
- Göbl, R.*, Antike Numismatik – Band 2, München, 1978.
- Grant, M.*, The Roman Forum, Canary Islands, 1974.
- Grimal, P.*, Rimska civilizacija, Beograd, 1968.
- Kampmann, U.*, Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Regenstauf, 2004.
- Küthmann, H., Overbeck, B., Steinhilber, D., Weber, I.*, Bauten Roms auf Münzen und Medaillen, München, 1973.
- Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. I, London, 1972. (prvo izdanje 1923.).
- Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. II, London, 1972. (prvo izdanje 1926.).
- Mattingly, H., Sydenham, E. A.*, Roman Imperial Coinage (RIC) – vol. III, London, 1972. (prvo izdanje 1930.).
- Seaby, H. A.*, Roman Silver Coins – vol. I, London, 1968.
- Seaby, H. A.*, Roman Silver Coins – vol. II, London, 1968.
- Sear, D. R.*, Roman Coins and their Values, London, 1974.
- Rodgers, N.*, Roman Empire, London, 2006.